

Asutawa Kogu

5. istungjärk. **Protokoll nr. 155 (1)**

1920. a.

Asutawa Kogu koosolek 7. septembril 1920. a. kell 5 p. l. Toompea lossi Walges saalis.

Kokku on tulnud 102 Asutawa Kogu liiget.

Walitsuse lauas: peaminister **J. Tõnisson**, välisminister **A. Birk**, siseminister **K. Einbund**, töö-hoolekandeminister **A. Bachman**, kohtuminister **J. Jaakson**, toitusminister **J. Kriisa** ja rahaminister **T. Wares**.

P ä e w a k o r d:

1. Omawalitsuse seaduseelnõu — omawalitsuse komisjoni ettepanek.

2. Asutawa Kogu nime peale antawate palwete läbiwaatamise komisjoni ettepanekud Rudolf Hansu p. Oksman'ile, Jaak Jaani p. Tomson'ile, Siimon Jakobi p. Krussa'le ja Peeter Jaani p. Miilius'ele armuandmise ja karistuse kergendamise kohta.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretääri kohal abisekretäär **A. Jürman**.

Koosolek algab kell 5.35 min.

1. Teadaandmine Juhataja **A. Rei**:
akl. G. Küjen'i Awan koosoleku. Enne
surma kohta ja kui tänase päewakorra
muudatuste koh- juurde asuda, loeb ju-
ta Asutawa Kogu hatuse oma kohuseks
koosseisus. teatada, et Asutawa
Kogu liikmete seast on

surma läbi lahkunud 17. augustil sotsiaaldemokraatlikust rühmast G. Küjen. Juhatus paneb ette rahwaesitajatele püstitõusmisega teda mälestada.

Wastawast rühmast on kutse saadetud järgmisele rahwaesitajale Johannes Põllupüüle. Akl. Epner'i asemele astunud akl. K. Tomingas on Asutawast Kogust tagasi astunud, selle järele on kutse saadetud Werner Nerep'ile, kes selle kutse on wastu wõtnud.

2. Päewakorra Edasi on Eesti ise-
täiendamine. seiswate sotsialistide
rühmast välja astunud
rhw. Semper. Kutse on saadetud järg-

misele kandidaadile Karl Freiberg'ile, kes selle kutse on wastu wõtnud.

Tänase koosoleku päewakorda täiendatakse kahe arupärimisega ja kahe ettepanekuga Wabariigi Walitsusele juhtnõotide andmise kohta.

Esimene arupärimine on iseseiswa sotsialistliku tööliste partei Asutawa Kogu rühma poolt, Tallinna wabrikutes ja tehastes ettetulnud streigi mahasurumise kohta.

Teine arupärimine on sotsiaaldemokraatliku rühma poolt 61 Eesti wabariigi kodaniku Eesti wabariigi piiridest väljasaatmise kohta. Peale selle on sotsiaaldemokraatliku rühma poolt ettepanek tehtud wastu wõtta juhtnõore Wabariigi Walitsusele: Tühjaks tunnistada 1) Sõjaministri sunduslik määrus 6. augustist s. a. nr. 5 all, ja 2) Wabariigi Walitsuse otsus 21. märtsist sõjawägede ülemjuhataja kohuste sõjaministri peale panemise asjas.

Kes on selle poolt, et nimetatud 2 arupärimist ja 2 ettepanekut päewakorda wõtta? (Häälletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud kõik neli punkti päewakorda wõtta.

J. Wain (sd.): Panen ette ettepanekud armuandmise kohta esimese koha peale paigutada.

A. Anderkopp (töer.): Riigikogu walimised ei ole kaugel. Asutawal Kogul on wõrdlemisi vähe aega üle jäänud, suur töö on Asutawal Kogul veel tegemata, see on käesolewa aasta eelarwe. Eelarwe läbiwaatamine wõtab peaaegu kõik tema tööjõu ära. Teen ettepaneku omawalitsuse seaduse eelnõu tänasest päewakorrast ära wõtta. Wabariigi Walitsus on nende päewade sees wastawa seaduseelnõu wastu wõtnud ja see hakkab lähemal ajal maksma, sest meie nüüdne omawalitsuste esitus tuleb uuendada.

J. Jans (sd.): Omawalitsuse komisjoni nimel waidlen selle ettepaneku wastu. Kui aasta eest omawalitsuse komisjon asutati, kui ma ei eksi tööerakonna ettepanekul, siis toonitati siit kõnetoolilt, et omawalitsuse küsimuse lahendamine

niiwõrd tähtis on, et ta wõimalikult ruttu peab läbi wiidama ja anti omawalitsuse komisjonile sellekohased juhtnõõrid. Omawalitsuse komisjon on oma töö lõpetanud, kas see töö aga ka korda on läinud, selle üle peaks Asutaw Kogu seisukohta wõtma ja seda mitte tulewase Riigikogu hooleks jätma. Asi seisab selles, et iga rahwaesitus peab selle töö, mis ta omale ülesandeks on teinud, lõpule wiima. Minu teada ei ole omawalitsuse küsimusega senni veel keegi tegemist teinud selles mõttes, et omawalitsuse seadust wälja töötada. Kuid tööd edasi teha on tarwis, ja kui see töö leitakse puudulik olewat, siis teatud juhtnõõre üles seada, ja et seda küsimust wõimalikult ruttu lahendada. Muuseas on omawalitsuse komisjonis küsimus üles tõstatatud, kas need omawalitsuse üksused, mis praegu olemas, tulewad alles jätta wõi mitte. Kui rahwaesitus leiab, et neid peab muudetama, siis tähendab see seda, et hulk meie sennist seadusandlikku tööd tunnistatakse lihtsalt tühjaks ja seda ei tohiks mitte lubada, sest meil ei ole ülearuseid jõudusid, ja peale selle on komisjon selle töö kallal hulk aega waewa näinud ja kui mitte otsekohe kogemusi, siis ometi hulk teadmisi omandanud. Teadmata on, kas meie tulewases rahwaesituses oleme ja sellepärast oleks tarwilik, et komisjoni seisukoht ära kuulatud saaks. Neil põhjustel palun mina omawalitsuse komisjoni nimel, et Asutaw Kogu omawalitsuse komisjonile wõimalusi annaks oma töö tagajärgedest aru anda. Kui leitakse, et woimalusi ei ole seadust läbi waadata ja wastu wõtta, siis vähemalt saab selgeks, mis sihis meie omawalitsuse seaduse wäljatöötamisel peame edasi minema. Meie seame teatud põhimõtte üles ja siis wõib üksikutele inimestele ülesandeks teha omawalitsuse seaduseelnõu parandada. Igal tingimisel peab aga omawalitsuse komisjoni aruanne ära kuulatama juba asja enese pärast.

H. Nurk (sd.): Sel ajal kui omawalitsuse komisjon seaduseelnõu wälja töötas, tehti ruttu niihästi wallawalitsuste, maakonnawalitsuste kui ka tööerakonna poolt. Nüüd üllatab aga tööerakond oma teatega, et see seaduseelnõu tuleks Asutawa Kogu päewakorrast ära wõtta ja määramata aja peale edasi lükata, see tähendab, meil tuleb wõib olla veel üks aasta oodata. Omawalitsuste seisukord on kaunis kirju. Maakonnawalitsused

töötawad ainult eeskirjade põhjal. Maa-päew andis mingisuguse määruse, kuid sellest ei saa mitte hästi aru, mis on maakonnawalitsuste otsekohesed ülesanded. Uut seadust on oodatud, nüüd on see wiimaks ka wälja töötatud, kuid järsku tuleb pööre. Kust tuleb see pööre? See pööre tuleb sellest, et tööerakondlase härra Strandman'i ettepanek omawalitsuse komisjonis ainult ühe hääle poolt sai ja seega läbi kukkus. Nüüd tahetakse terwet seadust maha matta. Ma toetan seda, et see seadus jääks päewakorda üles. Need õiendused, mis härra Anderkopp ette tõi, nimelt et eelarwe arutamise pärast ei olewat aega omawalitsuse seadust läbi waadata, ei ole küllalt mõõduandwad, sest nii kui ma ajalehtedest lugesin, ei ole eelarwe veel täielikult eelarwe-komisjoni sisse antud. Selle aja sees, kui eelarwe läbi arutatakse, wõib omawalitsuse seaduseelnõu Asutawas Kogus läbi waadatud saada. Ma toetan sellepärast ettepanekut, et seaduseelnõu päewakorda ülesse jääks ja et ta saaks läbi waadatud Asutawa Kogu tegewuse ajal.

A. Anderkopp (töer.): Esiteks teatan, et ma ei ole ettepanekut teinud rühma nimel, nagu härra Nurk seda arwas. Misugune rühma seisukoht selles asjas on, seda ma ei tea. Härra Jans ütles, et kui tööd on tehtud, siis peaks see vähemalt läbi waadatama ja ära kuulatama, et Asutaw Kogu saaks seisukohta wõtta. Mis on aga selle praktilised tagajärjed? Asutaw Kogu wõtab seisukoha, kuid tuleb Riigikogu ja see on, wõib olla, hoopis teisel arwamisel. Mis on siis kasu meie seisukoha wõtmisest? Meie oleme lihtsalt aega raisanud, ilma et meie midagi oleksime kätte saanud. Mina oma poolt küll ei leia, et meil wõimalik oleks omawalitsuse seaduse eelnõu läbi wõtta. Minu teadmise järele on meil eelnõusid, mis palju pakilisemad on kui omawalitsuse seaduse eelnõu. Sotsiaaldemokraatide seisukohalt tuleksid tingimata läbi arutada kinnituseadused. Mis eelarwetesesse puutub, siis antakse, nagu peaminister mulle teatas, need wist kolme päewa pärast Asutawasse Kogusse sisse. Rahaasjanduse komisjon, mis ühe kolmandiku Asutawa Kogu koosseisust wälja teeb, hakkaks siis täies hoos töötama. Mis puutub küsimusesse, nagu oleks tööerakond siin eriti mingisuguse ettepaneku teinud, siis ei ole see mitte õige. Wanematekogu

arutas ka omawalitsuse seaduse päewakorda wõtmise küsimust ja leidis, et omawalitsuse seaduse eelnõu tuleb päewakorrast ära jätta.

Juhataja A. Rei: Wastu rääkida ei saa — kodukord ei luba seda. Ainult ühele wõib weel sõna anda poolt. Rhs. Wain'i poolt on ettepanek tehtud armuandmise ettepanekuid esimesele kohale paigutada, selle järele tuleksid arupärimised ja nende järele juhtnõõride andmine Wabariigi Walitsusele. Peale selle on weel rhs. Anderkopp'i poolt ettepanek tehtud, omawalitsuse seaduse eelnõu päewakorrast ära jätta. Panen need ettepanekud hääletamisele. Kes on selle poolt, et omawalitsuse seaduse eelnõu saaks päewakorrast ära jäetud? (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud omawalitsuse seaduse eelnõu päewakorrast wälja jätta. Järeljäänud päewakorra-punktide kohta on üks ettepanek rhs. Wain'i poolt. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on see ettepanek wastu wõetud.

3. Asutawa Kogu otsus Rudolf Oksman'ile armu anda.

Asutawa Kogu nime peale antawate palwete läbiwaatamise komisjoni aruandja **H. Martna:** Rudolf Oksman'i süüdistatakse selles, et tema 11. sept. 1919. a. oma wäeosast tööroost omawoliliselt ära oli läinud, ilma et temal ülemuse poolt selleks luba oli. Sellepärast süüdistatakse teda kui wäejooksikut. Ta oli ise umbes kuu aja pärast tagasi tulnud, ei salanud oma süüd, sai aga üheks aastaks wangiroodu mõistetud. Wäljakohus leidis aga, et tarwilik oleks Oksman'i diwiisiülemale täielikuks armuandmiseks ette panna järgmistel põhjustel. Läbi waadates süüdistust ja silmas pidades esiteks kaebealuse noorust ja teenistuses wilumatust, teiseks rasket perekondlikku seisukorda ja kolmandaks, et tema mitte lahingust ei lahkunud, mille pärast ajutise walitsuse määruse 25. III. 1919. a., § 9. p. 19. põhjal otsustas reamees Rudolf Oksman'i, 22 a. wana, üheks aastaks wangiroodu mõista, otsuse täideviimist aga ajutiselt seisma panna ja polguülemat paluda, et ta diwiisiülemat paluks tema karistust kergendada. Polguülem jättis palwe tähele panemata. Palwete läbiwaatamise komisjon leidis, et

Oksman'i palwe põhjendatud on ja otsustas temale täielikult armu anda.

Juhataja A. Rei: Panen selle ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud.

4. Asutawa Kogu otsus Jaak Tomson'ile armu anda.

Aruandja **N. Talts:** Jaak Jaani p. Tomson'it süüdistatakse selles, et tema 24. I. 1919. a. on täitmata jätnud II diwiisi tagawarapataljoni ülema käsu köögis korrapidamise asjus, mida Tomson on põhjendanud sellega, et ta haige oli ja mida ka arstlik komisjon on tõeks tunnistanud. Kuid selle peale waatamata on sõjawäe ringkonnakohus määranud temale 2½ aastat wangiroodu ühes iseäralikkude õiguste ärawõtmisega. Kohtuotsuse täidesaatmine on seisma pandud kunni sõja lõpuni ja Tomson soomusrongide diwiisi teenistusesse saadetud. Sõjawäe ringkonnakohtu otsuse wastu on tema Asutawa Kogu poole armuandmise palwega pööranud. Asutawa Kogu palwete läbiwaatamise komisjon leidis, et Jaak Tomson, pärast seda, kui ta süüdlaseks mõisteti, on üle aasta korralikult sõduri kohuseid täitnud, nimelt on temale tunnistus kitsarööpalise soomusrongide diwiisi ülema poolt wälja antud selle üle, et Tomson on korralikult ja kiiduwääriliselt kõige aja ennast ülewalpidanud, ja sellepärast otsustas komisjon Asutawale Kogule ette panna, temale täielikult armu anda.

Juhataja A. Rei: Panen ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud.

5. Asutawa Kogu otsus P. Miilius'e karistust kergendada.

Aruandja **J. Wain:** 2. jalawäe diwiisi 3. roo rahwawäelast Peeter Jaani p. Miilius't süüdistatakse selles, et ta ei wõtnud sõjariistu kätte usulistel põhjustel ei harjutustel ega ka sõjas. Miilius wabandas ennast sellega, et ta usulistel põhjustel sõjariista kätte ei wõi wõtta. Sõjawäljakohus mõistis Miilius'e sellepärast 6 aastaks sunnitööle. Asi sai antud Riigikohtusse, kus otsus kinnitati kui täiesti seaduspärane. Meie rahwawäes tõrkumisi usulistel põhjustel ei ole niipalju ette tulnud, wast on

ehk käesolew ainukene kogu kestwa sõja ajal, ja sellepärast ei ole kartust, et selle pahega iseäralikult wõidelda tuleb. Et asi aga kohtu kätte anti, siis ei olnud teist teed kui paragrahwi piirides karistust määrata. Kuid kohtuesitajad, niisama ka Asutawa Kogu armuandmise komisjon olid sellega päri, et karistust wõiks kergendada, kuid täiesti armu anda Miilius'ele on wõimatu, sellepärast et tulewikus wõiks see otsuse muutmine niisuguseid nähtusi usulistel põhjustel suuremal arwul wälja kutsuda. Sellepärast otsustas komisjon Miilius'ele, kui täiesti korralikule inimesele, kes omal alal kasulik on, karistust kergendada, temale 1½ aastat wangistust määrates.

Juhataja **A. Rei:** (Hääletakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud.

6. Asutawa Kogu otsus S. Krussa'le armu anda.

Aruandja **J. Wain:** Siimon Jakobi p. Krussa't, Läti wabariigi alam, kes tol korral okupeeritud maariba peal wiibis, süüdistati selles, et tema ei ole mitte teatanud Läti kommunistide okupeeritud maa piirkonnas olemasolemisest, keda tema metsas oli näinud. Krussa wabandas ennast sellega, et tema ei teadnud, kelle käsku õieti täita, kas Läti wõi Eesti walitsuse oma, sest tema oli okupeeritud maaribal. Läti wabariigis sellekohaseid käsukirju wälja pandud ei olnud, et kellegi isikuga kokkujuhtumise korral sellest Eesti wõimudele teada peab andma. Pealegi sündis tema kohtu alla andmine poole päewa jooksul, nii et ta ei jõudnudki teatada. 1919. a. 29. nowembril III jalawäe diwiisi sõjawäljakohus mõistis ajutise walitsuse 25. märtsi 1919. a. määruse § 19. p. 1 ja 3. põhjal Siimon Jakobi p. Krussa kõigi iseäralikkude õiguste kaotamisega 1½ aastaks wangiroodu. Silmas pidades, et isik wäljamaa alam on ja seda inimest ei tundnud, kellega tema metsas kokku puutus, weel vähem teada wõis, et see enamlane on, otsustas Asutawa Kogu nime peale antawate palwete läbiwaatamise komisjon Asutawale Kogule ette panna Siimon Jakobi p. Krussa'le täielikult armu anda, teda wabastades karistusest ja kõigist karistuse tagajärgedest.

Juhataja **A. Rei:** (Hääletakse.) Nähtawa enamusega on ettepanek wastu wõetud.

7. Eesti iseseiswa sotsialistliku tööliste partei arupärimine 61 töölise maalt wäljasaatmise ja streigi puhul tarwitatud repressaaliate kohta.

Sekretäär **A. Jürman** (loeb): Eesti iseseiswa sotsialistliku tööliste partei Asutawa Kogu rühmalt.

Augustikuul s. a. wõtsid töölised Tallinna wabrikuis ja tehastes oma majanduslikkude nõudmiste läbiwiimiseks streigi ette, mis hiljem laienes osaliselt ka raudtee peale. Streigi mahasurumiseks wõeti walitsuswõimude poolt kõige karmimad abinõud tarwitusele, mis oma terawuse poolest sõjaaegsetest surwewõtetest weel ülegi käisid. Streikiwad töölised kisti sõjawäljakohtute ette, kus neid sunnitööle mõisteti. Samal ajal pandi kinni tööliste klassiorganisatsioonid — raudteelaste liit ja posti- ja telegraafiteenijate liit. Ja lõpuks saadeti ilma kohtuta administratiivsel teel 61 töölise maalt wälja.

Kogu selle tarwitatud surwe puhul paneb iseseiswate sotsialistide rühm Asutawale Kogule ette Wabariigi Walitsuse poole pöörata järgmise arupärimisega:

1. Millega olid tingitud Wabariigi Walitsuse wõimude poolt Tallinna tööliste streigi mahasurumiseks tarwitatud karmid surweabinõud?

2. Mida kawatseb Wabariigi Walitsus nende tagajärgede lõpetamiseks ja heakstemiseks ette wõtta?

Selle arupärimise palume Asutawa Kogu lähema koosoleku päewakorda wõtta, rutuliseks tunnistada ja walitsusele selle peale wastamiseks 7-päewaline tähtaeg anda.

Tallinn, Toompea, 5. sept. 1920. a.
Eesti iseseiswa sotsialistliku tööliste partei Asutawa Kogu rühma nimel:

(Allkirjad) H. Kruus.
J. Piiskar.
A. Janson.

Juhataja **A. Rei:** Korra kohta on sõna rahwaesitajal Seljamaa'l.

J. Seljamaa (töer.): Iseseisew sotsialistide rühm on Asutawale Kogule ette pannud arupärimise selle üle, millega olid tingitud Wabariigi Walitsuse poolt tööliste streigi puhul tarwitusele wõetud surweabinõud, ja mida kawatseb Wabariigi Walitsus nende tagajärgede lõpetamiseks ja heakstemiseks ette wõtta. Järgmises punktis on sotsiaaldemokraat-

liku rühma esitaja arupärimisega sedasama küsimust käsitanud. Sisuliselt on sotsiaaldemokraatliku rühma ja iseseiswate sotsialistide rühma arupärimised ühesugused. Mõlemas kõneldakse surweabinõude tarwitamisest, sest kui sotsiaaldemokraatliku rühma arupärimises 61 isiku väljasaatmisest kõneldakse, loomulikult on seal surwet tarwitatud. See põhjus paneb meid kahte arupärimist ühte siduma, ja ma teen tööerakonna rühma nimel ettepaneku mitte enne esimese arupärimise arutamisele asuda, kui teine arupärimine ette ei ole kantud, et siis Asutawal Kogul wõimalus oleks neid mõlemaid arupärimisi üheskoos arutada ja nende kohta ühtlasi seisukohta wõtta.

Juhataja A. Rei: Rhs. Seljamaa poolt on ettepanek tehtud, et sotsiaaldemokraatliku rühma arupärimine 61 wabariigi kodaniku Eesti piiridest väljasaatmise kohta ette saaks loetud ja siis läbi-rääkimised mõlema arupärimise kohta koos saaksid ette wõetud. (Hääleta-takse.) See ettepanek on nähta-wa enamusega wastu wõetud. Palun sekretääri arupärimist ette lugeda.

8. Eesti sotsiaal-demokraatliku tööliste partei Asutawa Kogu rühma arupärimine 61 Eesti wabariigi kodaniku Eesti piiridest väljasaatmise kohta.

Sekretäär A. Jürman (loeb):

Asutawale Kogule. 61 Eesti kodanikku on 18. augustil s. a. Eesti riigi piiridest välja saadetud. See on sõjaministri ja siseministri sundusliku määruse põhjal sündinud, mis 17. augustil s. a. on

antud. Väljasaadetute hulgas on ka neli meest — Eduard Kiho, Artur Kull, Anton Tiikman ja Aleksander Kiik, kes 9. augustil sõjawäljakohtu ees wastust andmas olid, kus neid kuritegudes süüdistati, mis sõjaministri ja siseministri sunduslikus määruses nimetatud on. Sõjawäljakohus mõistis need mehed õigeks. Kuid mehi wabaks ei lastud, waid hoiti kinni ja saadeti ühes teistega 17. augustil Tallinnast üle piiri saatmiseks teele.

Kodanikkude maalt väljasaatmist põhjendawad sõjaminister ja siseminister Wene ajutise walitsuse määrusega 2. augustist 1917. a. See Eesti kodanikkude riigipiiridest väljasaatmine käib isegi selle määruse wastu.

Tähendatud ajutise Wene walitsuse 2. augusti määrus annab nimetatud mi-

nistritele ainult õiguse oma riigi kodanikkudele, keda need ministrid rewolutsiooni saawutustele kardetawaks peawad, kes aga mitte weel kaelakohtulisi kuritegusid korda ei ole saatnud — ette panna, et nad wabatahtlikult riigipiiridest lahkuksid, ei milgil wiisil aga väljasaatmise õigust. Meie sõja- ning siseministri sunduslikust määrusest selgub aga, et kõnealolewad kodanikud nende ministrite poolt välja on saadetud ja et neile ainult ette olewat pandud väljasaatmise kohta walida. Ajutise Wene walitsuse 2. augusti määruse põhjal ei ole aga, nagu juba tähendatud, ministritel mitte õigust oma riigi kodanikke riigipiiridest välja saata, waid nimetatud ministrite otsusel wõib neid, kes sõja- ja siseministrite ettepaneku peale mitte wabatahtlikult ise riigipiiridest lahkuda ei soowi, ainult interneerida.

Selles teadaandmises, mis 61 kodaniku väljasaatmise asjus sõjaministri ja siseministri allkirjadega ajalehtedes awaldati, ei leia meie midagi sellest, et väljasaadetuile wõimalus oleks antud väljasaatmise asemel interneerimist omal maal walida. Kõigi andmete järel, mis meil selles asjas on, ei ole väljasaadetutele seda ettepanekut mitte tehtud. Isegi selle juures on meil põhjust kahelda, et väljasaadetutele wõimalust anti väljasaatmise kohta walida. Meil on andmeid, mis seda otsekohe eitawad.

Kirjeldatud asjaolusid silmas pidades paneme Asutawale Kogule ette järgmine arupärimine Wabariigi Walitsusele wastu wõtta:

1. Kas on Wabariigi Walitsusel teada, et sõjaministri ja siseministri määrusel 61 Eesti kodanikku, raudtee- ja posti- ning telegraafiteenijat ja -töölise seaduswastaselt Wenemaale on saadetud?

2. Kas on Wabariigi Walitsusel teada, et väljasaadetute seas neli meest on, keda sõjawäljakohus 9. augustil s. a. wabaks mõistis ja kes sellepärast kahekordselt seaduswastasel wiisil mitte ainult mittewabale jalale ei pääsenud, waid keda riigipiiridest välja saadeti — põhjendusega, et nemad nendessamades kuritegudes süüdi olewat, mis asjas neid kohus õigeks mõistis?

3. Mis mõtleb Wabariigi Walitsus ette wõtta, et sõjaministri ning siseministri poolt seaduswastasel wiisil riigipiiridest väljasaatmisega karistatud wabariigi kodanikkude õigusi wiibimata jalule seada?

Käesolewat arupärimist palume lähema Asutawa Kogu koosoleku päewakorda wõtta ja seda rutuliseks tunnistada.

Tallinnas, 7. septembril 1920. a.

Asutawa Kogu sotsiaaldemokraatliku rühma nimel (allkirjad): M. Martna, M. Püüman, L. Johanson.

H. Kruus (is.): Streik on kodanlises ilmas tööliste kõige mõjuwam ja kõige äärmisem abinõu oma nõudmiste teostamisel. Streigi peale olid sunnitud mõtlema sel suwel ka Tallinna töölised ja streiki olid nad sunnitud ette wõtma ja teostama augustikuul sel aastal. See streigi mõte ei kerkinud päewakorrale mitte juhuslikult, waid see mõte oli päewakorral juba kewadest saadik. Kui maikuul selgeks sai, et Wabariigi Walitsus tööandjaid kindlalt toetas ja neid julgustas tööliste järelandmatuses, siis olid töölised sunnitud end korraldama ja ettewalmistusi tegema streigile. Juuli lõpul wõeti Tallinna wabrikutes hääletamine ette. Hääletamisele pandi tööliste poolt walitud palgatarifi komisjoni wäljatöötatud nõudmised, samuti küsimus, kas streiki alustada, kui nõudmised wastuwõtmist ei leia. Hääletamine andis järgmised tagajärjed: streigi poolt oli 3037 tööl. (J. Temant, maal.: Kas Teie hääleka seal hulgas oli?) Ma mõtlen, et ka Teie hääle, härra Temant, streigiwastaste hulgas polnud. Streigi wastu oli 1026 hääle. Sellega oli $\frac{3}{4}$ streigi poolt ja $\frac{1}{4}$ wastu, erapooletuks jäi 231. (Wahelhüüe paremalt poolt: Kas oli see hääletamine streigi suhtes wõi palgakõrgenduse suhtes?) Wäga selgesti olen öelnud ja palun mitte unustada, et need mõlemad küsimused olid hääletamisel.

Nii wõeti streik ette tööliste ühisel otsusel. Et streigiga kindlaima tagajärgi saada, pidi see laienema ka raudtee, posti ja telegraafi peale. (Wahelhüüe paremalt poolt: Mispärast?) Esiteks sellepärast, et streik Tallinna erawabrikutes, mille seljataga seisis walitsus, nurja oleks läinud, kui niisugused tähtsad alad, nagu raudtee ja post edasi oleksid töötanud. Ja teiseks on töölised raudteel, telegraafil ja postil samasuguses raskes majanduslikus seisukorras, nagu mujal. Walitsus toetas eratööandjaid; oli olemas ühine wäerind wabrikantide ja walitsuse wahel tööliste nõudmiste wastu. Sellepärast pidid ka töölised ühise wäerinna looma ühise wastase wastu.

Streigi karmil mahasurumisel on wal-

jusid abinõusid katsutud põhjendada kõigepealt sellega, et tööliste poolt ülesseatud nõudmised olla liialdatud olnud. Mina tahan nende nõudmiste kõrguse puhul siin ainult järgmist rõhutada ja nimelt, et tööliste ülesanne oli üles seada nõudmisi, mis neile enam-wähem võimaldaksid korralikumad elutingimised. See on esimene asi, ja teine asi on see, et kui tööliste nõudmised alguses ka palju vähemad oleksid olnud, kui töölised oleksid näiteks jäänud endise 153-margalise päewapalga nõudmise juurde, mida isegi kodanlised ajalehed maikuus mõõdukaks nimetasid, — et siiski walitsus samu surweabinõusid oleks tarwitanud, nagu ta seda nüüd on teinud. Maikuus ju ähwardas walitsus raudteeliitu kaelakohulikule wastutusele wõtta, kui see streigi ette wõtab, ja oleks raudteeliit sel ajal aktiivsem olnud streigi maksmapanemisel, oleks walitsus hoolimata mõõdukatest nõudmistest samasuguseid abinõusid tarwitanud nagu hiljemgi. Ja pealegi jäid raudteelased ka augustis 153-margalise päewapalga nõudmise juurde. Edasi on tähele panna weel see asjaolu, et streigi kestwusel töölised ei jäänud oma esialgselt ülesseatud nõudmiste juurde: 12. augustil teatas streigi keskkomitee, et ta asub maikuus ülesseatud nõudmiste, see on 153-margalise päewapalga juurde. Kuid just samal päewal said teatawaks sõjawäljakohtu otsused streikiwate tööliste kohta. Arusaadaw, et sarnases õhkkonnas läbirääkimised wõimatuks said.

Kuid küsimuse pearaskus streigi mahasurumisel ei seisa mitte selles, kas need tööliste nõudmised liialdatud olid wõi mitte, waid pearaskus on selles, kuidas ja millega tööliste wastu tuldi, mis-suguseid abinõusid tarwitati tööliste nõudmiste rahuldamiseks. Ja wastu tuldi sõjawäljakohtutega, wastu tuldi tööliste-klassi organisatsioonide — raudteeliidu, posti- ja telegraafiteenijate liidu kinnipanemisega ja tööliste maalt wäljasaatmisega. Abinõud, mis tarwitusele wõeti, olid sama karmid, osalt weel terawamad, kui sõjaajal. See näitab seda, et ennekestnud sõda tööliste nõudmiste mahasurumiseks warem ainult katteabinõuks tarwitati. Kuid nüüd on ka neile tööliste selge, kelle silmad enne kinni olid, et kodanlus igal ajal walmis on kõige waljemalt ja samasuguse agarusega; kui sõjaajal, tööliste nõudmisi maha suruma.

Karmide surweabinõude põhjenduseks on weel ette toodud, et streik on olnud

poliitiline. Mina isiklikult pean otsukohe ütlemata, et minul raske on wahet teha poliitilise ja majandusliku streigi wahel. On raske olla majanduslikul streigil, millel ei oleks poliitilisi tagajärgi, ja samuti poliitilisel streigil, millel poleks majanduslikke tagajärgi. Selle wahetegemisega ei saa wist isegi need toime, kes tegemist teinud wäljaarwamisega, kui palju kura did ühe nōelasilma otsa mahub. Tōsiasi aga on see, et nõudmised, mis tööliste poolt üles seati, olid puhtmajanduslikud. Ja ei ole mina selle aja jooksul mitte ühegi streigist osawõtnud töölistehma ega poliitilise partei poolt ülesseatud nõudmistes leidnud niisuguseid, mis oleksid olnud poliitilised. Sarnaseid loosungid ei wõetud üles meie partei poolt. Ei ole seda tehtud ka kommunistide poolt. Mul on praegu käepärast „Kommunist“ ja selle lendlehed, mis ilmunud streigiajal ja pärast seda, ja poliitilisi loosungid ei leia ma ka neist pōrandaalustest lehtedest, ehk seal küll wõimalus oli neid üles seada. Midagi sellesarnast ei olnud „Kommunisti“ lendlehes, mis on ilmunud 2. augustil. Ja „Kommunist“ ise, mis on ilmunud 9. augustil, streigi ajal, ei sea ka muid nõudmisi üles, kui ainult seda: „Streik ei tohi lõppeda, künni wangistatud töölisid wabastatud ei ole, lahtilastud töölisid tööle wõetud ja palganõudmised täidetud.“

Weel enam, meie leiame „Kommunisti“ lendlehes nr. 17, et kommunistid, kelle kohta seletatakse, et need tahtnud streigi läbi riigipöõret toime panna, et need koguni Tallinna töölistele nõu andnud palgamäära mitte nii kõrgele üles seada, leiame samuti, et kommunistide keskkomitee streigi kolmandal päewal soowitanud töölistele wastaspoolega läbirääkimistesse astuda.

Nii ei leia meie mitte ühegi streigist osawõtnud rühma poolt poliitilisi loosungid, waid üles on seatud puhtmajanduslikud nõudmised. Kui nüüd töölisid üles ei seadnud poliitilisi nõudmisi, siis katsus walitsus streigi mahasurumisega saawutada poliitilisi tagajärgi. Streigi mahasurumisega taheti demonstreerida, näidata kodanlise wõimu tugewust ja wälisilmas taheti wõita parempoolsete ringkondade poolehoidu Lääne-Euroopas. Sel puhul luban ma enesele tsiteerida „Postimehest“ 23. augustist s. a., kus on toodud peaministri kõne, mis peetud „Wanemuises“ awalikul koosolekul, milles öeldud: „parempoolsed ollused seal, Lääne-Euroopas, tõttasid seletama, et Eesti

walitsus ei saa kommunistidest jagu“. Et nüüd neid „demokraatlikke“ ringkondi rahustada, wõeti tööliste wastu tarwitu-sele surweabinõud kõige laiemas ulatuses. Wõib olla on see ühenduses meie de jure tunnustamise püüetega. (N a e r.) Wõib olla on just tarwis meie kodanlusel sellega nende poolehoidu wõita, kelle käes on praegu otsustaw wõim Eesti kodanlist riiki de jure tunnustada wõi mitte. Tööliste kontide otsas tuuakse Eestile de jure. Kuid peale nende parempoolsete ringkondade Lääne-Euroopas on seal ka pahempoolsed ringkonnad, ja kui need täna weel oma mõjuwat sõna pole öelnud, siis ütlevad nad seda homme. Ja selles mõttes loodame, et need tagajärjed, mida soowiti surweabinõudega kätte saada, just wastupidised saawad olema. Sõjawäljakohtute kõrwal tarwitati streigi mahasurumiseks kõige ohtramalt administratiivseid wangistusid. Ja need wangistused kestawad weel praegugi edasi. (J. Reinthal, rhw.: Öigem oleks olnud tshreswõtshaika.) Eesti tshreswõtshaika on, härra Reinthal, praegu tshrestshreswõtshaika! Teie ei näe ega tunne seda, kuid see on olemas. Ja need on töölisid, kes seda oma naha peal tunnewad.

Härrad sõjaminister ja siseminister ütlevad, et wälja saadeti 61 töölist, raudtee- ja posti-telegraafi teenijaid. (J. Reinthal, rhw.: Saadeti paradiisi!) Teie jõhkra märkuse juurde tulen ma weel kord tagasi. Saadeti wälja 61 inimest, kuid kes saadeti wälja, ja mis pärast saadeti wälja? Sõjaminister ja siseminister oma sunduslikus määruses 17. augustist ütlevad, et 1) wälja on saadetud raudtee- ja posti-telegraafi teenijad ja töölisid, 2) wälja olla nad saadetud sellepärast, et nad on kihutustööd teinud töörahwa nõukogude korra maksmapanemiseks Eestis ja 3) wälja saadetud olla nad oma soowi peale.

Pean ütlemata kõigepealt, et see sunduslik määrus sisaldab eneses kolm walet. Esimene wale on see, et need 61 töölist ei ole kaugeltki mitte kõik raudtee- ja posti-telegraafi teenijad ja töölisid. See on ju wäga tähtis. Just neil aladel põhjendati streigi mahasurumist. Teistes tehastes ja wabrikutes öeldi streik lubatud olewat. Et näidata, et mu sõnad mitte põhjendamata pole, siis olgu juhuslikult nimetatud paar nime. Näiteks Kolks — nahatööstuse ametiühisuse liige ja kesknõukogu korraldawa komisjoni liige,

Urm „Massoproduktist“ ja Alt — pordust. Kui meie põhjalikumalt järele waatama hakkame, siis leiame, et väljasaadetute hulgas raudtee- ja posti-telegraafi teenijate protsent koguni väikene on.

Edasi süüdistatakse väljasaadetuid selles, et nad olla kihutustööd teinud nõukogudewõimu maksmapanekuks Eestis, teiste sõnadega: nad olla kihutustööd teinud proletariaadi diktatuuri kasuks. Kui see ka nii oli, siis on see ometi asi, mille eest kihutustööd tehakse terwes ilmas. Ja seda sallib kodanline võim muidugi ainult niikaua, kui tema ei arwa oma päewad weel loetud olewat. Meil armastatakse kõnelda ikka demokraatia tugewusest ja püsiwusest. Kuid kas pidi siis seekordne streik Eestis nõukogude võimu teostama? Nagu tähendatud, ei olnud streigil mitte poliitilisi loosungid. Teie ei leia kuskilt ühtki hüüdsõna, mille järele see streik pidi Eestis nõukogude võimu maksma panema. Nõukogude võim pannakse Eestis maksma. See pannakse maksma rewolutsioonilisel teel ja rewolutsioonilistes oludes. Ja proletariaat oskab küllalt selleks kohast silmapilku walida. (J. Temant, maal.: Ega Teie seda praegu ei usu, mida Teie räägite?) Kas Teie, härra Temant, räägite alati seda, mida Teie ei usu? (Naer.)

Edasi räägitakse selles teadaandes, et need 61 kodanikku on välja saadetud oma soowi peale. Teine arupärimine oma poolt naelutab seda juba kinni, et niisugust soowiwaldust ja sellekohast järelepärimist pole olnud. Mul on oma poolt siin kaasas 11 töölise kirjad, kes kinnitawad, et neilt pole mitte järel päritud, mis nad tahawad teha, kas tahawad end interneerida lasta või tahawad välja sõita jne. (Wahelhüüe paremalt poolt: Teie olete nendega kirja wahetuses?) Jah, ka wabariigi post toob meile wahest kirju, kuigi wabariigi kaitsepolitsei poolt õige palju neist ära wõetakse. Ja need kirjad siin on meile seekord ka kätte tulnud. (N. Kann, krst.: Wõõra nime peale!) Wõib olla.

Edasi on välja saadetud inimesi, kes sõjawäljakohtu poolt õigeks mõisteti. Neli inimest oli neid. Sõjawäljakohus mõistis nad õigeks. Kuid välja saadeti nad ikka. (J. Reinthal, rhw.: Mis sest?!) Teie, härra Reinthal, ütlete: „mis sest“, aga senni, kui ükskord järg ka Teie kätte tuleb. (Wahelhüüe: Kui võim teie käes on.)

Ja kui waadata neid inimesi, kes poliitilise meelsuse suhtes välja saadetud, siis leiame, et väljasaadetute hulgas kaugełki ainult „hirmsad“ äärmised pahempoolsed kommunistid ja iseseiswad sotsialistid pole. Härra Weiler teab kinnitada, et koguni üks taewaliitlane olla sinna sattunud. See muidugi nähtawasti eeskombel. Kuid see näitab, kui hoolimatult walitsus töölistega ümber käib, hullemini kui loomadega. Suure rutuga ajawad kaitsepolitseinikud inimesed kokku, midagi neile ei räägita, midagi ei küsita, muudkui Pääskülasse, sealt rongile ja edasi Narwa.

Ah soo; ma oleksin peaaegu ära unustanud ühe asja, mida härra Reinthal mulle praegu meelde tuletas, ja weel keegi härra sealt, et waadake, nemad saadeti paradiisi — siin oli halb olla, mis siis muud kui paradiisi! Kuulge, härra Reinthal ja teised härrad, kes seda argumenti — ma ei tea kuidas seda nüüd küll nimetada, noh ütleme, et see on argument — tarwitata, teie juht, praegune peaminister, armastab kah nii öelda. Ta on seda lausunud muuseas ka „Wanemuises“ koosolekul. Ma tahaksin aga sel puhul järgmist meelde tuletada. Enne Saksa okupatsiooni wabastasid enamlased wangistusest härra Tõnisson'i. Temale anti võimalus kodumaalt ära sõita. Ta sõitis Soome ja sealt edasi. Ta ei saadetud välja mitte kinninaelutatud prahiwagunis, nagu praegu härra Tõnisson töölist välja saadab. Ei, ta sõitis waba mehena. Läksid kuud. Ja härra Tõnisson, elades Skandinaawias — ma ei tea missugustes tingimistes, kuid arwan, et mitmekordselt paremates, kui okupatsiooni surwe all Eestis elati — see härra Tõnisson kipub aga Eestisse tagasi: ju tal siis ikka põhjusi oli parematest elutingimistest halwematesse püüda. Ja kust teie siis nüüd teate, missugused põhjused sundisid neid kodanikke, kes välja saadeti, siia halwematesse elutingimistesse püüda jääda. Kui weel silmas pidada, kuidas neid loomakombel välja saadeti, siis on selge, missuguse wäärtusega teie hüüded „paradiisist“ on.

61 inimest wõetakse kinni, neile ei pakuta kodanlisege kohtu kaitset, waid saadetakse välja kaitsepolitsei andmete põhjal. Missugused on aga kaitsepolitsei andmed? Need on kõige wiltsamad. Kui meie wõtame wiimased poliitilised protsessid: 35 protsessi ja 9 protsessi ja kui wõrdleme nende arwu, kes wabaks mõis-

teti sõjaringkonnakohtus ja kes nõndanimetatud süüdlaseks arwati, siis näeme, et esimesel juhtumisel mõisteti wabaks 21, süüdi 40%, teisel juhtumisel mõisteti wabaks 7, „süüdi“ 22%; kui keskmise protsendi wõtame, siis saame 31%. Nii wõime läbistikku oletada, et kaitsepolitsei andmed ainult 31% süüdi wõiwad põhjendada, 61 kohta teeks see wälja 19, — 42 ei oleks suutnud sõjakohuski trellide taha mõista. Ja kõige selle juures läheb peaminister „Wanemuise“ rahwakoosolekule ja ütleb, et walitsus oleks wõinud seltsimeeste Kreuks'i ja Bogdanow'i surmaotsuse täide saata ilma, et tarwis oleks olnud lasta kohtu edasi kaewata, kuid see wõimalus olla antud sellepärast, et inimestel pidawat ju see tunne olema, et nad kohtu ja õigluse kaitset leiawad. Missugune pilge! Nüüd peab ka neil inimestel, kes wälja saadeti, muidugi see tunne olema, et nad elawad demokraatlikus wabariigis, kus wõimalik end kohtu teel kaitsta ja kus on maksmas õigus.

Kuid mitte ainult streikide puhul ei peeta tööliste peale kaitsepolitseilist jahti, waid see on ülemaaline. Näiteks toon ainult ühe loo: Lõwe mõisas elawa politseiniku poolt arreteeriti 18. augustil s. a. August Kargas. Ümbruskonna inimesed, wallanõukogu; on selle mehe, kes omal ajal sattus punaste wägede kätte, tagasi wõtnud, selgeks tehes, et tema tõesti on sattunud wangi. Kuid mingisugusel põhjusel on leitud 18 pealekaebajat, ja minu andmete järele on need sellest kihist, kelle esitajad siin paremal pool istuwad, ja kelle wastu Kargas tööliste kasusid warem kaitsnud. Ja need kaebajad on saatnud politsei peawalitsusele teadaande, et August Kargas äärmiselt kahtlane isik olla, et temast tarwis lahti saada jne. See on siis ka sündinud. August Kargas wõeti wangi ja teda ähwardatakse wälja saata. Tema wend käis politsei peawalitsuses ja palus asja järele uurida, tunnistajate waral seda selgeks teha. Politsei peawalitsusest aga wastatakse, et sealt poolt kuulatakse üle ainult 18 kaebajat, eks waata mis siis selgub. Niisuguseid lugusid ei ole mitte üks ega kaks, waid palju.

Mitte ainult otsekoheste surweabinõudega ei wõideldud streigi wastu, waid kaudselt ka sihiliku walega. Ja nende waleteadete laialilaotamisega ei esine keegi muu, kui walitsuse pea, härra peaminister. Ta wõtab 7. augustil ajakirjanikut jutule ja annab neile selgitust

streigi kohta. Kuid need seletused ei tooda lehtedes küllalt täielikult. Siis kirjutab peaminister „jutuajamise“ ise oma käega ja see ilmub Tallinna ajalehtedes 9. augustil. Ja selles jutuaajamises on muuseas öeldud, mis mind iseenesest küll sugugi ei tarwitse huwitada, kuid mida siiski wõiks ette tuua äranäitamiseks, missuguste abinõudega streigi wastu wõideldakse, et kõhklewais töölistekihtides streigiwastast meeolelu luua. „Jutuajamises“ on öeldud, et üks silmapaistwamatest iseseiswate sotsialistide juhtidest on lausa seletanud, et nemad prototseeriwad streiki kunni jõuluni. (K. Einbund, rhw.: See on õige.) Ei tea mispärast siis just ainult jõuluni? Küllap siis ikka wist nõukogude wõim Eestis selleks ajaks maksmas on. (K. Einbund, rhw.: Tegelikult toimete ju nii.) Mis me tegelikult teeme, selle kohta ei tarwitse ma praegu siinkohal teie uudishimu rahuldada. Praegu kõneleme sellest, mida peaminister on öelnud. Ma soowiksin, et härra peaminister selle kohta seletust annaks, kes see iseseisew sotsialist oli, kes niisuguse ütelsega maha sai ja kus kohal see on öeldud ja kelle kaudu see on wälja läinud. Mina omalt poolt olen pööranud ka mitme iseseiswate sotsialistide juhi poole, aga ei ole kuskilt selgusele jõudnud, ja ma loodan, et peaminister ennast piinlikust seisukorrast päästab, kui ta sellekohase seletuse annab, kuid praegu ütlen ma, et see kõik on teadlik waleteadete laialilaotamine peaministri poolt. Ja seda kinnitada on mul weel enam põhjust, silmas pidades, et see mitte ainus teadlik wale ei ole lähema minewiku jooksul, öeldud peaministri poolt. Ma tooksin selle kõrwale weel ühe loo, millel ühendust on minu korteri läbiotsimisega. Härra peaminister seletas „Wanemuises“, et waadake „Töö ja Wõitluse“ — nii nimetatakse minu korterit wiimasel ajal — läbiotsimisega olla selgeks tehtud iseseiswate sotsialistide ühendus Wene enamlastega ja see ulatanud isegi kunni Wiktor Kingissepp'ani. Missugused aga need materjallid on, mis minu korterist leiti ja mis näitawad meie ühendust Wene enamlaste ja Wiktor Kingissepp'aga? Kas on need Wene ajakirjad, Wene ajalehed jne.? Ma arwan, et see küllalt dokumenteeriw ei ole mingisuguse nõndanimetatud kuritegeliku ühenduse kohta iseseiswate sotsialistide ja Wene enamlaste wahel. Ja missugused on siis need andmed, mis näi-

tawad iseseiswate sotsialistide ja Wiktor Kingissepp'a wahekorda? Ma loodan, et kui ükskord siin Asutawas Kogus minu korteri läbiotsimise puhul ette pandud arupärimise peale wastatakse, et siis ka kindla materjaaliga esinetakse. Praegu pean ma aga ütlema, et niisuguseid materjaale olemas ei ole ja et niisuguste teadete laialilaotamine on sihilik tohmutegemine. Sel ajal, kui tööliste wastu wõeldakse kõige laiemate surweabinõudega, mis näeme aga walitsuse poliitikas teisele poole? 13. augusti määrusega terawilja andmise kohta jäetakse hallparunitele endile otsustaw sõna wiljahinna määramisel. See on ju enam kui heatahtlik wastutulek, on enam kui lihtne altkäemaks taluperemeestele. Töölistega ja nende nõudmistega aga toimetatakse hoopis teisiti. Sel ajal, kui töölisi wälja saadetakse kaitsepolitsei andmete põhjal, ilma et kohtu ligigi lastaks, ilma et neid ülegi kuulataks, sel ajal teeb siseminister aga kõik, et liigkasuwõtjat kaitsta. Liigkasuwõtmise wastu wõitlemise komisjoni poolt kinnimõistetud inimene, kes on kaupmees, majaomanik ja marodöör, wastatakse suure kiirusega siseministri poolt, ilma et ta ära ootaks akti kohalejõudmise. See härra ei tarwitse soolaputkas istuda ka peale selle, kui ta sellekohase komisjoni poolt, kes vähemalt kohtu aseaine, kinni mõistetud.

Töölised pannakse kinni ja saadetakse maalt wälja ilma eeluurimiseta. Iga-suguse kohtu, ka selle ersatsi otsuseid peetakse siin üleauseks pillamiseks. Töölisterong sõidab pöörase kiirusega piiri poole. Warsti saab aga terve aasta mööda, kus „uuritakse“ 26 tööliste mahatapmise asja, mis üks kõigejultunum wägiwald Eesti proletariaadi wastu ja „selgusele“ ei jõuta ega jõuta. Ehk kui kord jõutaksegi, siis on muidugi rööpaseadja süüdi. On juba kuulda, et üks tähtis wahelüli tunnistajate hulgas enam kättesaadaw ei ole ja et see härra walitsuswõimude abil Eestist minema on saadetud.

Kõigi nende surweabinõude tarwitamise puhul tööliste wastu peame omaks kohuseks Asutawale Kogule ette panna Wabariigi Walitsuse poole pöörata selle arupärimisega; kuid edasi teeme weel ettepaneku — sellele wastamiseks seitsmepäewaline tähtaeg määrata. Teeme seda kõigepealt järgmistel põhjustel: endised kogemused näitawad, et arupärimised harilikult maha maetakse ja kui nende peale ka wastatakse, siis alles siis,

kui küsimused, mille puhul aru päritud, kauges ajaloo wallas on. Tähtaega arupärimise peale wastamiseks sunnib weel üks asjaolu ette panema. „Waba Maas“ nr. 179 kirjutatakse wäliskomisjoni koosolekust. Seal öeldakse, et üks walitsuse partei mees, sotsiaaldemokraat, olla peaministrilt nõu küsinud: Mis teha? Töölised käia peale wäljasaatmise puhul. Asi olla täbar. Peaminister soowitanud siis arupärimisega esineda, kuid sellele wastamiseks aega anda, sest et walitsus ei ole suutnud materjaali koguda. Sotsiaaldemokraat, wäliskomisjoni esimees teatab, et niisugust isiklikku nõuküsimist ja nõuandmist ei olla olnud. Selle peale wastab härra Strandman „Waba Maas“ 6. sept., kus ta kordab oma endist ütelist: „Lõpuks küsis härra Martna peaministrilt, öelge, mis peame tegema? Peaminister soowitas arupärimise sisse anda, aga wastuseks tähtaega mitte määrata, sest walitsus ei suuda materjaali ruttu kokku saada.“ Sel puhul on tänases „Sotsiaaldemokraadis“ härra Martna wastanud ja ütleb, et see clla wale. Selles öienduses ei ole aga otsekoheselt esitatud kirjeldatud jutuajamist; on aga rohkem öiendatud, et see niisugust „isalikku laadi“ ei olla kandnud. Anname siis sotsiaaldemokraatidele wõimaluse oma „nõuküsimist“ 7-päewalise tähtaja wastuwõtmisega kõige mõjuwamalt öiendada. Ja walitsusele antagu siis „paras aeg“ materjaalide kogumiseks. „Waba Maas“ öeldakse, et peaminister seletanud, et walitsus ei suutwat nii ruttu materjaali kokku seada. Kui walitsus weel peale wäljasaatmise ei lootnud nii ruttu materjaali koguda, siis tähendab see muidugi seda, et tal 61 kodaniku wäljasaatmisel weel vähem materjaali oli, kui tal üldse neid oli. Wõib olla on ta suutnud neid hiljem peale selle weel „koguda“. Kuid nali, lastagu ta kogu siis „täielik“ saada. Ja seitsme päewa jooksul wõiks see ometi sündida.

M. Martna (sd.): Austatud rahwasetitajad! Näib, nagu ilmuks mina siia kõnetoolile teise, wõi „alama arupärimise“ üle aru andma. Ma jätan enesele õiguse ja wabaduse selle peale „Sotsiaaldemokraadi“ weergudel aru anda ja palun selt-simeest, wabandage, kodanik Kruus'i sellega esiotsa leppida. Mõlemite härrade — härra Strandman'i ja härra Kruus'i — südamerahustuseks on mul wõimalik öelda, et meie rühma tänasel

koosolekul otsustati, et meil võimalik on iseseiswate nõudmist 7-päewalise tähtaja asjus toetada. (H. Kruus, is.: See rahustab mind juba rohkem.) Mind see ei hurwita. — Asja enese kohta on minul järgmist öelda. Põhimõttelikult olen mina akl. Kruus'i seletustega üldiselt nõus, kuigi ma kõigile üksikasjadele alla kirjutada ei saa. — 61 töölise riigipiiridest väljasaatmine seab esiteks meid sotsiaaldemokraate ja teiseks kogu rahwast niisugusesse seisukorda, kus meie küsima peame, kas meil tõesti ikka tsarism kukutatud on. Meie peame tuttawat ajaloolist lauset irooniliselt kordama: Tsarism on surnud, kuid tsarism elagu! (J. Temant, maal.: Kas Teie Hellati ajal ka seda rääkisite?) Annan Teile nõu, härra Temant, ettevaatlikum olla, sest Teile võite ennast jälle kergesti haigeks wihastada. — Meie rahwas on väga kaua, aastasadasid surwe all elanud. Wiimasel ajal on aga Eesti tööliste klass iseäranis rasketes oludes olnud. Kõik need raskused, mille all Eesti rahwas kannatas, on lasunud eriti Eesti töölisteklassi peal. Wene walitsus tarwitas kõige terawamaid surweabinõusid iseäraliku hoolega, et Wene riigis töölisi igapäewase ja igaminutilise surwe all hoida, neid taga kiusates kõige häbematumal wiisil. Kui kogu Wenemaa rahwad endid tsarismist wabastamiseks ette walmistasid, siis tegid seda ka Eesti töölised. Kui märtsikuus 1917. a. võimalus oli tsarismi täielikult kukutada, siis ei seisnud Eesti töölised mitte wiimases reas. Meie peame ütleva, et Wene rewolutsioon juba alguses töölise rewolutsioon oli. Ka Eesti rewolutsiooniline wabastamine sündis suurel määral Eesti tööliste klassi abil. Ei ole ühtki silmapilku meie lühikese iseseiswuse ajaloos, kus meie töölisteklass ei oleks mitte wõidelnud iseseiswuse eest. Tuletame meelde Eesti töölisteklassi kannatusi ja wõitlust Saksa okupatsiooni ajal. Saksa okupatsiooni ajal kannatas Eesti töölisteklass palju. Okupatsiooni wiimastel päewadel astus Eesti töölisteklass, eriti Eesti raudteelased, iseäraliku agarusega wälja Eesti iseseiswuse ja terve rahwa kasuks. Mispärast tegid seda Eesti töölised? Eesti töölised tegid seda enese kasu pärast, tööliste eneste terve egoism sündis seda tegema. Seda tegi Eesti töölisteklass selles lootuses, et Eesti wabastamise järele enam waja pole seesugust surwet ja piitsutamist kannatada, nagu tsarismi ajal.

Läinud talwel juhtisin ma siit kõnetoolilt Asutawa Kogu ja Wabariigi Walitsuse tähelpanu selle peale, et Eesti tööline oma odawa päewapalgaga igapäew riigile ohwreid toob oma piskust. Tööliste raske töö abil, mis wäikse palgaga mitte makstud ei saanud, on väga palju Eesti iseseiswuse tööd kantud ja edasi wiidud. Ma awaldasin neid mõtteid sel puhul, kui maaliit tuli oma arupärimisega ja ütles, et mitte õige ei ole, kui sundlikul wiisil talupoegi kütteaineid wälja wedada lastakse. Ma tähendasin seekord maaliidu riikliku tüdimuse peale ja juhtisin Asutawa Kogu ning Wabariigi Walitsuse tähelpanu selle peale, et wiibimata abinõusid otsitaks toidu ja tarbeainete hindade pöörase tõusu kinnihoidmiseks. Ma ütlesin hoiatades järgmist: „Meie riik ei wõi pikapeale töölise odawa palga ohwripennidest elada. Tööliste kannatusel on piir — seda peab silmas pidama.“ Arusaadawal wiisil kõlas nende minu meeldetuletuste peale siit poolt (näitab käega paremale poole) naer.

Algusest peale on sotsiaaldemokraatlikul rühmal tõsise demokraatia loomise püüdmine olnud. Meil oli ja on sihiks Eesti wabariiki kõigepealt demokraatlikuks wabariigiks teha, kunni aeg tuleb, kus teda sotsiaaldemokraatlikuks wabariigiks wõib ümber muuta. Millal see võimalik on, see oleneb üldise arenemise ja edenemise kiirusest. Meie soowime, et aeg mitte liig kaugel ei oleks ja meie tahame kõiki oma tööjõudu selleks tarwitada, et seda aega kiirendada. (J. Temant, maal.: Katsuge, katsuge, muidu jäete hiljaks!) Meie olime ja oleme selles arwamises, et meie senised püüded selles suhtes mitte ilma tagajärjeta ei ole. Kõigile Asutawas Kogus wastuwõetud seadustele oleme meie katsunud demokraatia pitseri peale wajutada. See oli rewolutsiooniliste rahwahulkade kaasabil võimalik, kes meid siia on saatnud, et rahwa rewolutsioonide wabaduse waimu neisse kanda. Algusest peale on Eesti olemist töörahwas kandnud. Seda tunnistab meie lühikene wabastamise ajalugu igal sammul. Nõnda on Eesti ajutise walitsuse 16. now. 1918. a. wäljaantud deklaratsioon täielikult sellest waimust kantud. Esimeseks asjaks on, et Eesti wabariigis on kindel kord ja kodanikkude julgeolek. (J. Temant, maal.: See oli ajutise walitsuse põhjustel.) Ka Saksa liberaalid ütlesid omal ajal: Hea wabadus,

aga see wabadus, mida meie arwame. Nõnda arwab siis ka härra Temant, et see, mida ajutine walitsus lubama oli sunnitud, tema ja ta parteisõprade poolt jälle olematuks, wõimatuks saab tehtud. Ja kui meie walwel ei suuda olla, siis teewad Temant'id selle tõepoolest teoks. Poliitilised kodanikuõigused, trüki- ja sõnawabadus, südametunnistuse wabadus, tööliste kinnitamine õnnetuste ja haiguste wastu, aga iseäralikult tähtis on ühinemise wabadus ja streigiõigus, 8-tunniline tööpäew. (Siseminister K. Einbund: See ei olnud seadus.) Ma arwan, härra minister, et see ometi mitte rahwa petmine ei olnud. (J. Temant, maal.: Kas mäletate, kui sotsialist härra Hellat 102 inimest maalt wälja saatis.) Ma kordan Teile, härra Temant, seda, mida ma Teile juba kord terwishoiu suhtes ütlesin. Iga õiglaselt otsustaja inimene peab tunnistama, et see ajutise walitsuse deklaratsioon rahwa rewolutsioonilise waimu wili on, mida ka meie uuest põhiseadusest peab ütlema. Härra minister ütleb, et see ei maksa weel. Wormilisel ei maksa ta küll mitte, kuid Asutaw Kogu on kõik teinud, et ta maksma hakkaks ja sellepärast wõiksime ja peaksime meie ja ka meie Wabariigi Walitsus selle waimu õhkkonnas oma tegewust määrama, aga ei! 61 kodaniku maalt wäljasaatmise puhul ei ahastanud mitte ainult üksi wäljasaadetud ja nende omaksed ja sõbrad, waid ka suur hulk teisi töölisi, kes nende saatuses võimalikku iseeneste saatust nägid ja näewad. (J. Temant, maal.: Nüüd olid neid wäljasaadetuid märksa vähem, kui sotsialist Hellat'i ajal.) Teile, wanahärra Temant, soowite teadagi, et neid rohkem oleks olnud? See wanahärra sunnib mind tahtmata muigama. — Meile kõneldi järgmist: „Meie elu ja julgeolek on hullem kui tsaariajal ja meie ei julge ööseti enam kodus magada, sest politsei on mitmeid meie seltsimehi ära wiinud, — kuhu — ei tea!“ Minul oli kibe häbi niisuguseid kibedaid kaebtusi kuulda, mis tõepoolest põhjendatud on. (Siseminister K. Einbund: Teile käes on wõim, laske kõik lahti. J. Temant, maal.: Õige! Seal on wõim.) Rewolutsioonilisest wõitlusest ja wõitudest hoolimata walitseb meil surwe ja wangikojad on wangistatud töölisi täis, nii kui ennegi tsaariajal. Austatud rahwasaadikud! Ma kirjutasin paari aasta eest raamatu

„Estland“, mis kolmes suure rahwa keeles on ilmunud ja ma ütlesin selles muuseas, et Eesti rahwas ennast walitseda oskab ja ma tegin seda kindlas arwamises, et see õige on. Praegu, kus ma seda raamatu ingliskeele tõlke jaoks täiendan, ei julge ma seda endise kindlusega öelda. See ei ole walitsemise oskamine, kui riiki erakorraliste abinõudega walitsetakse. Bismarck ütles kord järgmise lause: „Erakorraliste seadustega wõib iga lollpea riiki walitseda.“ Tema teadis, et sarnase walitsemise wiisiga riikisid rappa walitsetakse ja õnnetuseks ei ole ka meie sealt mitte enam kaugel. (J. Temant, maal.: Kes on riigi sinna wiinud? Teie olete see walus koht.) Tsarism on surnud, kuid meil elab ta weel ja iseäranis sõjaministeeriumis, kus väga tähtsad ja laialised osad meie riiklikust aparaadist tegutsewad. Meie kõrgemad sõjawäejuhid on oma kooli tsaariaegadel saanud ja see oli halb kooli. Tähtis osa meie kõrgematest ohwitseridest ütleb lausa, et nende kohta ja nende asutustes tsaariaegsed Wene seadused maksawad ja et nad nende põhjal „seaduslikult talitawad.“ — Meie näeme waluga, et demokraatia puhastaw hing sinna weel teed ei ole leidnud, waid seal, nagu ka meie siseministeeriumi politsei ja „walwe“ asutustes elab ja walitseb tsarism edasi. Seda kõike peame meie tõsiselt arwesse wõtma. Tsarism elab meil weel väga lopsakalt edasi. Demokraatlik arusaamine ei ole weel mitte küllalt edasi tunginud. Meie usume, et me demokraatlikus riigis elame, aga meie saame liig sagedasti tunda, et meil tsarism alles elab. 61 kodaniku maalt wäljasaatmine ja kõikide streikijate kallal streigi katse pärast ette wõetud karistuse asi tuletab seda jälle elawalt meelde, — see on puhastwerd tsarism. Meil on nagu kahju Wene Siberist, meie soowime enestele, nagu walitsuse sammudest järeldama peab, laenu-Siberit.

Asjalugu oli järgmine: töölisel kanatasid elukalliduse all, palk oli napp ja Wabariigi Walitsuse poolt lubatud toiduainetega warustamine jäi osalt ainult lubamiseks, osalt ei olnud ta see, mida töölisel õigusega lootsid. Töölisel tundsid endid sunnitud olema oma majanduslikku seisukorda parandama; abinõuks kawatsesid streiki tarwitada, mis harilik, tutaw abinõu; ja tööliste mõttes meie seadused lubatud on. Selle tõenduseks toon ette ajutise walitsuse deklaratsiooni 16. no-

wembrist 1918. a. ja meie uut põhiseadust jne. Nähtawasti wastu raudteelaste eneste tahtmist leidis kommunistlik kihutustöö nende seas pinda, arwatawasti mitte laialist, ometi natuke. (J. Piiskar, is.: Kumb oli siis streigile kihutaja, kas majanduslik kitsikus, wõi kommunism?) Ma palun Teid homme oma juurde tulla, seal wõime ilma teisi tülitamata selle üle pikemalt mõtteid wahetada. Selle asemel, et elukalliduse wastu wõideldes tööliste majanduslikku seisukorda parandada, tööliste elu kergemaks teha, nagu me seda alatasa oleme nõudnud — ja sellega kommunistlikku pinda kitsendada — astus walitsus, nii öelda, raskete suurtükkidega esile. Wõimuaparaat, mis tööliste wastu sõjawäeülema juhatause ja teiste seadustaste asutuste näol Eestis weel elutseb, pandi streigi wastu liikuma. Sunduslikkude määruste põhjal saadeti töölisi wangikodadesse ja anti sõjawäljakohtute kätte ja ähwardati neid isegi surmanuhtlusega. Siin ma näitan Teile kahte ajalehte, üks on Soomest, teine Rootsist. Nende sees kirjutati, sel puhul meie parteist ja Eesti wabariigist kui hirmutawast tondist, kes sellega oli hakkama saanud, et streiki 1920. a. surmanuhtlusega häwitada tahtis. Senni ei ole ma mitte tähele pannud, kui kaugele see häbistaw teade Eestist wäljamaa ajakirjanduses laiali on kantud. Igatahes Soome- ja Rootsimaal teatakse seda ja hurjutatakse meid. Ja sellest kirjutasid ei mitte Rootsi „Politiken“, see on Rootsi enamline leht, waid Brantingi „Social-Demokraten“ ja Soomemaal ei ilmunud see ka mitte Soome kommunistlikus lehes, waid „Suomen Sosialidemokraatti’s“. (J. Temant, maal.: Eks nad pea ka niisuguseid wõtteid tarwitama, kui Teile!) Austatud härrad, 61 kodaniku wäljasaatmine sündis sundusliku määruse põhjal, mille wäljaandmisel sõjaminister ja siseminister weneaegsetest seadustest abi otisid. Missugune lugupidamine weneaegsetest seadustest, kui need aga tagurlised on! Kuid see Kerenski määrus ei olnud meie ministritel siiski mitte küllalt tagurline. Nad lisasid sellele minu arwamise järele weel Eesti tagurlist sinepit juurde. Selle kerenskiaegse määruse põhjal oleks meie sõja- ja siseministrid rewolutsiooni saawutustele kahjulikuks peetud kodanikkudele ainult ette wõinud panna, wabatahtlikult Eestist lahkuda ja siis, kui need kahtlaseks peetud kodanikud mitte

wabatahtlikult poleks lahkunud, alles siis oleks meie sõja- ja siseministritel õigus olnud neid kinnipidamisele wõtta — interneerida aga mitte wälja saata.

Meie näeme, et meie sõja- ning siseministrid mitte ainult waba demokraatliku waimu wastu ei tööta, waid ka selle määruse wastu, mis nad enesele Wene ajast wälja olid otsinud, sest 61 wäljasaadetud kodaniku hulgas on 4 meest, kes sellest süüdistusest, millepärast neid kord sõjawäljakohtu kätte anti ja nüüd teistega ka maalt wälja saadeti, sõjawäljakohtu poolt wabaks mõistetud. Rõhutan iseäraldi — sõjawäljakohtu poolt wabaks mõistetud. Austatud koosolijad, meie teame, et sõjawäljakohtuid mitte arnuandmise pärast käima ei panda, ja kui neid erakorraliselt käima pannakse, siis on sellel oma iseäralik siht: nende kaudu loodetakse soowitawat karistuse terawust tabada ja siin need 4 wäljasaadetud on selle wäljaotsitud sõjawäljakohtu läbi wabaks mõistetud. Sõjawäljakohus ei leidnud neid mitte süüdi olewat selles asjas, milles sunduslik määrus wälja antud oli ja mispärast neid ühes teistega maalt wälja saadeti. Meie oleksime oodanud, et need mehed peale selle, kui kohus neid oli õigeks mõistnud, otsekohe wabaks saawad, aga ei, kohtuwõimust oli midagi kõrgemat, kes sellest hoolimata, et need mehed kohtus õigeks olid mõistetud, nad ikkagi kinni pidas, wangilaagrisse wiis ja teistega ühes maalt wälja saatis. Ma pean sellest isiklikult järeldama, et meie walitsus mitte sellest waimust aru ei saa, milles rahwas riiki üles ehitada tahab ja ei näe sellest hooliwat, kuidas meie rahwas õigluse mõiste rikkumise peale waatab. Tuletan weel kord meelde, mis meie ajutine walitsus kuulutas, nimelt, et esimeseks asjaks riigis tuleb seada õiguslik kord ja kodanikkude julgeolek. See oli 16. now. 1919. a. Aga 17. augustil 1920. a. saadetakse 61 kodanikku maalt wälja, nende seas 4 meest sellesamas asjas, mis asjas neid sõjakohus õigeks on mõistnud. Missugust hirmsat keelt Eesti seaduslikkuse ja julgeoleku kohta kõneleb see tegu! Meie wõime Wene lehtede järele ette kujutada, et rahwa käsi seal mitte hästi ei käi. Mina ei tea, kas need sõnumid õiged on wõi mitte, aga et Wenemaal toiflusasjad halwemad on kui meil, seda näitab see, et meie poolt aineid üle piiri walgub, kuna sealt siia midagi ei tule. Meie walitsus saatis 61 kodanikku wälja,

hoolimata sellest, missugusesse seisukorda nende omaksed, lapsed ja perekonnad langewad. Küsitaw on isegi, kas kõik need väljasaadetud isikud Wene keelt oskasid, sest näiteks mina isiklikult oleksin wõinud ka nende seas olla ja mina oleksin keeleoskamatusse pärast kõige suuremasse kitsikusse sattunud. Nende 61 seas on neid, kellel perekonnad, lapsed ja naine siia jäid ja need omaksed, kellega mina olen kokku puutunud, toonitawad, et nende toitjad päris ilma süüta karistuse alla on langenud. Wõib olla, et seal niisuguseid põhjusi on olnud, mis walitsusasutused süüteks loewad. Igatahes pean ma seda ütleva, et walitsus oleks pidanud nende kindlustuste järele, mis ajutine walitsus omas deklaratsioonis awaldas, kahtlustatawatele wõimaluse andma oma ilmsüütust näidata. — Siis tahaksin ma teada, kas Wabariigi Walitsus, eriti sõja- ja sise-minister selle peale mõelnud on, missugusesse seisukorda väljasaadetawate perekonnad siia maha on jäänud, ja kas mitte juba ainult aineline häda neid perekondasid ära ei häwita. Austatud rahwasaadikud! See on asi, mis meie wabaduse püüetele lausa lihasse ja luusse lõikab, ja meie ise oleme need, kes selle all kannatawad, kui meie seda laseme edasi kesta, nagu see senni kestnud on. Meie arupärimine puudutab tõsiseid asjaolusid, ja ma julgen loota, et ka austatud rahwasaadikud selle arupärimise ja tema rutuliseks tunnistamise poolt hääletawad.

Pea minister J. Tõnisson: Austatud rahwasaadikud! Wiimane kõneleja on tooni tabanud, mis tõsine on. Täna walitsuse nimel esialgseks seletuseks sõna wõttes tahan mina arupärimises puudutatud küsimuste juures tõsisel seisukohal peatuda. Kuigi meie üksteist mitte ei mõista, aga kui meil see tunne ühine on, et walitsus siin tegusid korda on saatnud, millel riiklikult tõsine tähendus on, siis hakkame wast hindama neid tegusid, kui ka põhjusi, mispärast walitsus neid tegusid korda on saatnud, tarwiliku tõsidusega, et siis kõrwale jääksid wäiksed tahtepõhjused ja motiivid ja wiibitaks peasilmapiilkude juures, mis meie riiklikus elus otsustawad on. Asutawa Kogu liige Martna ütles raudkantsleri sõnu tsiteerides, et lollpeal kerge on walitseda harukordsete seadustega. Tahaksin tähendada, et see raske etteheide on, kui öeldakse, et Wabariigi Walitsus, siis kui

ta 61 meest kommunistlikus kihutustöös süüdistades ja streigi organiseerimises süüdistades wälja saatis, sellepärast, et ta mitte ei oska wabariiki walitseda ilma harukordiste seadusteta ja sellega kõige selgemat ja paremat tunnistust andnud sellest, et ta mitte oma ülesande kõrgusel ei seis. Wabariigi Walitsus ei tohi muidugi mitte seesuguse etteheite wastu ükskõikne olla. Sest kui lugu tõesti nii on, et ta muud ei moodusta kui ainult „lollide“ kogu Eesti wabariigi eesotsas seistes, siis peab ta minema, siis otsustab Asutaw Kogu, nagu kord ja kohus. Aga enne kui teie otsustate, waatame, mis on siis õieti Eesti wabariigi rahule kasulik? Kas see, et meie halemeelesusest 61 inimese wastu järele anname, wõi on meil tarwis selle eest hoolitseda, et 1½-miljooniline rahwas rahus elada wõiks? Halemeelesus on wäga hea, aga riiki walitsedes ei saada mitte halemeelesust silmas pidada. (Pahemalt poolt: Lõhke aga!) Ehitame! Lugu on nõnda, et Wabariigi Walitsus wäga on kaalunud, enne kui ta hiljutise streigi puhul surweabinõude teele astus. Siin on meelde tuletada, kuidas kewadise streigi puhul Wabariigi Walitsust hoiatati siitsamast kõnetoolilt raudtee streigi eest ja postija telegraafi ametnikke makswate seaduste järele streigi korral kaelakohtulikule wastutusele wõtmast. Peab ette teadma, et Wabariigi Walitsus ei wõi seda mitte jätta karistamata. Ehk meie küll demokraatlikus waimus walitseda tahame, ei tohi meie ometi tagasi kohkuda seadusi maksma panemast, mis mõnikord ka südamele rasked on, kui seda riigi hea käekäik nõuab. (Naer pahemalt poolt.) Kui 6. augusti ööl tuttawaks sai, et raudtee liit on streigi wälja kuulutanud, siis oli selge, et walitsusel tuleb oma seletust teostada streigist osawõtjate kohta. Kuid mitte ainult sellelt seisukohalt, et walitsus peab seaduste täitmise järele walwama ja seda, mis nuhtlusseaduses keelatud, karistama, waid sellepärast, et seisukord riigis oli niisugune, et kui Wabariigi Walitsus mitte ei oleks tarwitanud oma seaduslikku õigust, siis oleksid riiklikud huwid tõsiselt ja raskesti kahju saanud. Tuletage ainult meelde seisukorda, milles meie augusti algul elasime. Nagu naljaheitmine kõlas see, kui Skandinaawia kommunistlikkudes lehtedes ilmus hirmuäratawaid teateid Eesti kohta, kuidas seal kommunism on laineid löönud sedawõrd, et kõik muud

ringkonnad on halwatud, walitsuswõim paraliseeritud, töölistestreigid Tallinnas wõimu wõtnud, „Kommunist“ ilmub 500.000 eksemplaaris, teised ajalehed seisawad, üldine streik wälja kuulutatud. Walitsus põgenenud, siseministri abi-kaasa kullatagawara kaasa wõtta katsunud, kuid kinni peetud, ministrid kõik pelgu läinud jne. Need teated tulid Skandinaawia kaudu Helsingisse, ja sealt laotati nad igale poole laiali uuesti wärskendatult. Ei olnud õieti arusaadaw, kust need teated tulewad. Pärast selgus, kuidas raadio teated läinud Eestist wälja wäljamaa ajakirjaniku allkirjaga, kuidas teatawas mõttes neid teateid on koordineeritud, missugused asjaolud olnud, mis seda propagandat on areneda lasknud sees- ja wäljaspool Eestit. Kui streigikuulutus tööliste korraldusel wälja saadeti, siis oli selle puhtmajandusliku streigi alla peidetud poliitiline tagamõte nõnda osawalt, et seal seaduslikult midagi teha ei olnud. Nõuti ainult palgakõrgendust, ehk see küll natukene liiga kõrge oli, üle 270 m. päewas. Õeldi, et kui sellele nõudmisele mitte wastu ei tulda, siis streik peab tulema. Walitsusel olid teated, kuidas wabrikutes tööliste meeleolu õieti oli, et see sugugi mitte nii ärew ei olnud, kui streiki korraldaw kesknõukogu oma märgukirjas seda toonitas. Kesknõukogu püüdis oma seletust märgukirjades kinnitada, aga kui tuli hääletamine, siis oli märgata, et paljud mehed õieti ei teadnudki, mille üle hääletada: kas palgakõrgendust nõuda, wõi midagi muud. Paljudes wabrikutes ei teatudki, et streikima peab, mehed on mõnes wabrikus lausa seletanud, et nemad tõesti ei tea, et nemad streigi poolt on hääletanud. Mitmes wabrikus hääletati enamuses streigi wastu, näiteks Lutheri juures töötati wahet pidamata.

Sellest näeme, et meeleolu meie tööliste juures ei olnudki nii hull, et ütleva peaksime: majanduslik seisukord oli niisugune, et tööliised olid sunnitud streiki wälja kuulutama, et oma majanduslikke nõudmisi läbi wiia, nõudmisi, mis neid ainuüksi wõiksid päästa päewaselgest „näljasurmast“, nagu streigikorraldajate märgukirjast näha. Ümberpööratud, meeleolu meie tööliste juures oli just wäga rahulik. Mehed, olid rahulikud isegi raudteel, kus oli ametnikkude ja kuupalga tööliste palgakõrgenduse määrus ajutiselt ära jäänud, sellepärast et endine walitsus ei saanud seda mitte weel otsuseks teha,

waid jättis selle uue walitsuse hoolde ja wiimane ei saanud mitte enne augusti algust määrust palgakõrgenduse kohta wälja anda. Sellegi peale waatamata, et seal palgakõrgendus ära oli jäänud, oli teateid raudteeliinilt, et tööliised kui ka ametnikud ei mõtlegi streigi peale. Streigi korraldajad aga oma õhutamisega said nii kaugele, et wäiksem osa õige aktiivselt wälja astus ja sundis streigile ka tööliisi, kes tahtsid tööd teha. On kindlaid andmeid, et paljud tööliised wastu tahtmist streikima hakkasid, läksid töölt ära sellepärast, et neid oli ähwardatud: kes mitte streikima ei tule, sellele tullakse wägiwallaga kallale. Kui nad nägid, et ühele tööliisele löödi juba pussiga küljekontide wahel, läksid tööliised laiali, sest keegi ei tihka oma elu kaotada. Kuna see wõrdlemisi rahulik meeleolu mitte ei wõinud streigi ellukutsumisele põhjuseks olla, siis näeme, kuidas teistel motiividest streiki weel kawakindlamalt õhutatakse. Wäga huwitaw on see, et nendes wabrikutes, kus 35 kohtuasjas 21 pärit olid, kes kohtu poolt 30. juulil wabastati, et seal streik kõige enne algas. Wabrikutes wõeti need 35 meest kinni kaitsepolitsei andmete põhjal, kellel oli teateid selle kohta, et Tallinnas on organiseeritud kommunistliku keskkorralduse kaudu kommunistlik organisatsioon wabrikutes, ja et nende organisatsioonide esitajad ühinesid ja sünnitasid keskkorralduse, kuid neil oli siin sedawõrd ligidane ühendus, et kui eest ära kaoksid ühed, siis teised asemele astuksid. Kui järele waadati, siis ulatasid otsad ka teistesse linnadesse; juba kewadist poolt talwet warsti pärast rahutegemist olid meie Wabariigi Walitsusel andmed, kuidas wäljaspool korraldati kawakindlalt organisatorite lendusid Eestisse. Nii tuli näiteks ühe korraga mituteistkümmend inimest, kellele üle 50.000 tsaarirubla igaühele teerahaks kaasa anti. (H ü ü e p a h e m a l t p o o l t : 4.000.000.—) 4.000.000 tuli teisel teel, oli juba ennemalt tulnud. Ei ole ju ka keegi neid lugenud, mitu neid miljonid tuli, kuid need miljonid tulid teisel teel ja nad mõjusid nõnda, et isegi rahwawäelased oma wõrku püüda jõudsid. Kui Tartus peaorganisaator kinni langes, siis langesid temaga ühes ka isikud ja nendest üks, kui ma ei eksi, Wiljandist, kellel oli ülesandeks tehtud Tartu ringkonna organisaatori juhtnõõride järele oma ümbruskonnas jällegi kommuniste organiseerida. Peakeskkohad pidid

olema Tartu ja Tallinna, sealt läksid wälja kawakindlad juhatused ja instruksioonid, mis aga peaaesjalikult saadi wäljaspoolt. Nende instruksioonide järele töötati sihikindlalt, nõnda et korralikult koguti teateid Eesti rahwawäe suuruse kohta, tema juhtide kohta, missuguses wahekorras juhid oma wäeosadega on, isegi wahekord walitsusega, missugune meeelolu on rahwawäel walitsuse wastu, missugusel teel pääseks sõjawäejuhtidele ja sõjawäetegelastele juurde, missugused nõrkused on neil, muidugi wäga inimlikud nõrkused, see on mil teel saaks neid tabada, mil teel wõiks mõju awaldada rahwawäe keskel. Tehti tööd sõjawäe keskel, et seda desorganiseerida. Need korraldused olid ühendatud kommunistlikkude organisatsioonidega wäljaspool Eestit, aga nagu kewadel selgus, olid kommunistlikud korraldused Tallinna wabrikutes ühenduses meil Eestis töötawa peorganisaatsiooniga, keda asjata katsuti tabada. Need raskused üksikutes wabrikutes paraliseeriti ajuti 35 kinniwõtmise läbi. Selle tagajärjed olid näha, kuid siiski paistis, et töö kestab ometi edasi. Streigiliikumistki wõidi selle tõttu juba elawamaks teha. Oli tunda, et meil mitte üksikud kommunistid endid ei liiguta. Akl. Kruus on siin õige pateetlikult ja teatawa mõjuga kõnelenud sellest, kuidas peaminister teadlikult waleteateid laiali laotab. Lubatagu aga neid wäikseid asju, mis ta ette tõi, natukene puudutada, need ometi karakteriseeriwad iseloomulikult meie oludes iseäranis iseseiswate sotsialistide seisukohta. Kui ma siin nende andmete põhjal, mis esialgne uurimine oli päewawalgele toonud, omal ajal Asutawale Kogule sellekohase arupärimise puhul seletasin, et läbiotsimiste puhul „Töö ja Wõitluse“ kontoris ja toimetuses on huwitawat materjaali saadud, siis oli mul ilma et mingit waleteadet oleksin laiali laotanud, täielik põhjus öelda, et nende läbiotsimiste teel on saadud wastuwaidlemata tõendawat materjaali selle kohta, et meie iseseiswad sotsialistid ja kommunistid töötawad teatawas kokkupuutumises ja kontaktis. Nimelt nõnda on lugu, et „Töö ja Wõitluse“ käsikirjade hulgas, millest mõned juba olid ära trükitud, oli osa pärit „Kommunistist“, (H. Kruus, is.: Näiteks.) Wiktor Kingissepp'alt ja Wakman'ilt. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Wist Kruus! See on wale!) Siis weel sellelt ühelt, kes siin Asutawas Kogus

oli. (Hüüe: Jonas.) Jah, Jonas'elt. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Jonas ei ole kommunist!) Aga Wiktor Kingissepp on kommunist. Ega need hüüded midagi ei tõenda, tehke kohtus selgeks. Igaüks oskab „wale“ öelda, kuid käsikirjadest waadatakse järele, ja ma arwan, et teil siis õige raskeks läheb „wale“ öelda. (J. Piiskar, is.: Olge lahked, olge lahked! Wahelhüüe: Eks näe.) Ega allkirja seal pole, õigus küll, aga küll käsikirja tunneb ka ilma allkirjata. (J. Temant, maal.: Waimon üks.) Wäljaspool, niihästi Wiktor Kingissepp'a saadetustes ja hulgas kirjades, kui ka „Töö ja Wõitluse“ weergudel wõitlewad need kaks woolu suure ägedusega üksteise wastu. Kommunistid söimawad iseseiswaid kui „ersats“ kommuniste ja näitawad, et nad püüawad külge kleepida kommunistide hõlmadesse ilma asjata, ilma põhjuseta, aga tasakesti, oma keskel, seal käsi peseb kätt. (Wahelhüüe pahemalt poolt: Missugune agentuur seda teatas?) Ja waadake, seal oli weel teine lugu, mis hirmus paha tunnistust annaks nüüdse peaministri kõlblisest seisukorrast — ta olewat teise waleteate laiali laotanud, nimelt et üks iseseiswate sotsialistide silmapaistwamatest juhtidest olla öelnud, et nemad korraldawad streigi streigi järele jõuluni — wõi kuidas see sõnasõnalt oli, — aga nõnda et nüüd, kui Riigikogu walimised tulemas ja kus wõimalik on nii natuke wett segada, nüüd katsuwad nemad liigutada. See oli mõte: ega siis sõnad ei päästa. (H. Kruus, is.: Kes oli see, kes ütles?) Oodake, selle saate, mina ei saa nüüd kahjuks allikat nimetada, sest ma pean selle isikuga kõnelema, kas ta lubab mind oma nime nimetada. (J. Piiskar, is.: Kõik iseseiswad lubawad endid nimetada.) Sel ajal, kus streik oli juba käimas, oli ühel akl. minuga tegemist ja see ütles: palganõudmised on nii sihilikud, et seal neid nii rohkem „tehtud“ on, kui sel majanduslikul streigil tõsi taga on. Tähendati ka, et meie korraldame streik streigi järele kunni jõuluni, wõi uue aastani... Kruus oli see, kes seda ütles. (H. Kruus, is.: See on uus!) Kui tema nüüd oma sõnu kahetseb, nagu wana Puhja köster, mis sa seal siis ikka teed, ega seal ei ole nüüd teised süüdi. Aga kui ta ka seda ei oleks öelnud, tegelikult näited tõendawad paremini ja meie

wõime nüüd öelda, et iseseiswad sotsialistid meil on ausasti püüdnud niisuguse kommunistliku wõimu handlangeri ülesandeid täita. Kui hästi wõi kurjasti, seda ei tea öelda. Härra Kruus suurustab küll, et ta härra Temant'ist üle saab, seda ma ei tea, kumb kumbagist üle saab, senni ei ole temal suurt hoogu olnud, sest nagu ta ise ütles, ei usu ta isegi, mis ta ütleb, kuid ilma usuta ei saa isegi niisugust propagandat teha; aga niipalju on selge, et meie iseseiswad sotsialistid kommunistide warju all ja kommunistlikudel korraldustel ja nende jälgedes ometi wõiwad teatawat osa etendada, mis meil mitte hõlbus ei ole. Nemad wõiwad eksitada inimeste meeli, et kui sa lased seda ikka edasi kesta, siis ei tea, millega see lugu lõpeb. Süües kaswab ka neil isu. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t : K e d a n a d ä r a o n t a h t n u d s ü ü a ?) Noh ja — ja, see ei ole tahtmise puudus jälle mitte. Kui meie nüüd waatame, seal olid tegewad mitmed jõud — kommunistid wäljaspoolt ja seestpoolt kuni iseseiswate sotsialistideni (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t : K a s t ö ö e r a k o n d k a ?), siis wõime öelda, et mehed sellegi peale waatamata petsid ennast. Lugu on nii, et seisukord ei olnud meie tööliste hingeelus ja majanduselus sugugi mitte nii paha. Kui meie aga silmas peame pidama, et seal mitmesugused tegurid liikumas olid, siis peame ütleva, et pidi streigi kõrwaldamise ja arenemise peale tõsiselt waatama. Walitsuse tähelepanu wangistasid warsti mitmesugused asjaolud. Teatawasti oli wälja kuulutatud hüüdsõna: kui tööliste nõudeid mitte kella 12. ajaks 2. augustiks ei täideta, siis algab 3. augustil streik. Seda katsuti kõiges wabariigis ruttu läbi wiia, aga nagu juba tähendatud, algas see streik longates ja juba kolmandal päewal oli tunne niisugune, et jääb soiku. Walitsusel oli arwamine, et peab rahulikuks ja tagasihoidlikuks jääma, et siis soigub iseenesest, sest et loomulik aluspind puudub. Et aga ei tuleks mitte midagi wahahele, mis wõiks wahest erutust tuua, siis oli üksikutel ministritel läbirääkimisi tööliste ringkondade esitajatega, iseäranis raudtee, posti-telegraafi tegelestega, kus seletati, et mitte ei peaks järele antama posti ja telegraafi tööliste hulgas sellele woolule, mis wõiks neid streigi hulka kiskuda. Teedeminister kõneles raudteeliidu esimehega ja katsus selgusele jõuda, kuidas liidu ringkondades

meeleolu on. Seal seletati, et meeoleolu on rahulik ja hea, midagi pole karta ja et keegi ei mõtle streikida ja et walitsusega on umbkaudne kokkulepe tehtud. Kell 1 oli aga sellesama raudteeliidu esimehe juhatusel raudtee streik wälja kuulutatud. Saadi kätte raudteeliidu tagawaradest instruksioon, mis oli juba aegsasti saadetud raudteelastele. (P a h e m a l t p o o l t : J u b a m a i k u u s .) See wõib olla, ehk oli mõni teine wälja saadetud, aga oli ka weel teisi andmeid hiljemini. Teie wahest ei olnud siiski kõige kohta orienteeritud. (P a h e m a l t p o o l t : I n f o r m a t s i o o n o n i k k a g i p a r e m k u i k a i t s e p o l i t s e i l .) Wõib olla, ehk mõnigi arwab, et tema kõike juhib, aga seal oli laiali saadetud instruksioon, kus oli üles pandud hüüdsõna, et kui 7. augustil mitte ei löö raudtee streik Tallinnas läbi, siis hakkab streik kõigil wabariigi raudteedel. Streigi wäljakuulutamise päewast saadik tohiwad makswad olla ainult streigikomitee määrused. Nende määruste põhjal pidid raudteerongid otsekohe wiidama järgmisesse jaama ja sinna paika jäetama, wedurid ära toodama brigaadiga. Sõidurongidega pidi natukene wiiwitatama kuni iseäraliku käsuni, lõpujaamas oodatama 12 tundi. Kui selle aja sees iseäralikku käsku ei tule, siis pidid rongid niisama kõrwalistesse jaamadesse wiidama ja wedurid ära toodama. Iga liikumine pidi seisma jäetama. Kõigis jaamades pidid ametnikud üksipäinis streigikomitee määruste järele töötama. Streigimäärused olid kõigi jaamade jaoks ära märgitud ja isegi kohalikkude komiteede nimekirja saadi kätte. Teie wõite omale ette kujutada, et ei wõidud kõrwale jätta abinoude tarwitusele wõtmist. Streigikomitee ei saanud tööle hakata, sest nõnda paraliseeriti nende püüe. Aga kuhu oli siis sihitud kõik see streik? Sihiks oli raudtee täielik seisak, posti- ja telegraafiteenistus pidi seisma pandama ja kõik ühendus katkestatama, nõnda et meil terwes riigis oleks seisnud igasugune raudtee, posti, telegraafi ja telefoni ühendus. Kujutage nüüd omale ette, mis oleks sellest kõigest wälja tulnud. Tallinnas oli leiwatagawara ainult lühikeseks ajaks ja et ka teistes linnades kitsikus olemas oli, ei ole mitte teadmata. Paari päewa järele oleks toiduainete puudus käes olnud. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t : T a r t u s w ä l t a b s e e k u u a e g a j u b a .) Kui oleks kõik ühendus seisma pandud, siis

oieks tulnud niisugune seisukord, et häda oleks linnades maad wõtnud ja oleksid kõiksugused kuulujutud lendama hakanud, nagu streigi esimestel päewadel vähemates linnades läbi kõlas, et Tallinnas hirmus hädaohtlik seisukord on, ja et kõik töölisel juba organiseeritud. Kõneldi, et streigi organisatsioonidel on 40 löögipataljoni meest sõjariistus, kui kõik juba seisakus on ja ärewus suur, et siis aktiivselt wälja astutakse. Lähemaid määrusi oli juhatuskirjas, kuidas seal wälja astuda. Kujutage ette, et walitsus oleks selle juures seisatanud. Rohkem weel, meile tuli teade, et 6. augustil oli ühes naaberriigi pealinnas õige kaugel diplomaatiline pass wälja antud ühele mehele kaaslasega, kui ökonomilise organisatsiooni esitajatele. 7. augustil olid need mehed otsekohe sõites kiirrongiga Eesti piirist üle jõudnud ja 8. augustil, siis kui just raudtee- ja posti-telegraafi streigi tipp oli, oli üks nendest natukene joowastanud olekus ja wõib olla sellepärast liig warakult Harju-wärawamäel demonstreeriwalt üles astunud ja öelnud: „Mis teie nüüd jändate, cestlased, siin on warsti nõukogude wõim mõjul.“ Teiselt poolt kuulsime, et sel ajal, kui läbirääkimised Londonis olid, kas saab ökonomilisel alal kokku leppida, oldi wõõrastes ringkondades Tallinnas ärewuses: wõib olla, et tuleb ära sõita. Enne ärasõitu tõuseb aga ärewus. Kui meie nüüd kõik teated kokku wõtsime, mis seisukorda iseloomustasid, siis meie ei saanud muidugi mitte kõiki kontroleerida, kuid teated ise näitasid, et käimäpandud liikumine on puhtpoliitiline. Streik, mis majanduslkkude hüüdsõnade all käima oli pandud, oli vähemalt puhtpoliitilisena mõeldud nende poolt, kes teda korraldasid. Ja suured töölistehulgad, kes kaasa läksid, ei teadnud seda täielikult hinnata. Kuid nendele, kes ohje käes hoidsid, neile oli see selge. Kõik need wõtted, mis seal wäikeses stiilis, wast liig wäikeses stiilis, tarwitusel olid, tõendasid, et nii lihtne see asi ei olnud, kuigi ta nii wäikeses stiilis oli korraldatud. Mis suuri hulkasid meil ka siin liikuma panna ongi. Kui aga need wähesed hulgad tõsiselt liikuma oleksid hakanud, siis oleks kokkupõrkeid ja pahandusi olnud ja walitsus oleks wahest sunnitud olnud tõsiselt werd walama. Niisuguseid katseid teha lasta ei tahtnud walitsus mitte, waid ta tahtis wastu astuda isegi kas wõi sõjariistus. Et meil mitte ei sünniks werewalamist ega hädaohtlikke kok-

kupõrkeid, pidi walitsus algusest saadik wälja astuma ja igale niisugusele katsele wastu panema, et näidata, et see ei ole mitte naljaheitmine, kui raudtee, post ja telegraaf streiki korraldawat. Kui teie nüüd hindate sõjaministri kohustetäitja sunduslikku määrust selle kohta, et raudteestreigi korraldajad langewad sõjakohtu ja kõrgendatud karistuse alla, siis küsige, mis oleks siis nüüd parem olnud, kas demokraatliku wabaduse nime all lasta üles keerleda koiki neid kirgesid ja koiki neid meeolulisi wirwendusi, mis üldse streigi puhul oleksid tekkinud, wõi aga neile wastu astuda seadustes ja määrustes ettenähtud abinõudega ja nende abil paraliseerida ehk halwata neid katseid. Rhs. Martna kõneles wäga sooja tundega kodanlisest wabadusest. Oskan seda hinnata, kui wana mees, kui demokraatlik wõitleja neist küsimustest siin kõneles. Kuid öelge, mis on õigem, kas wormilikult hoida selle eest, et surweabinõusid poliitilise streigi wastu tarwitada ja ära hoida selle eest, et keegi ei saaks Skandinaawias wõi Soomes öelda, et meil tarwitatakse wäga raskeid surweabinõusid, wõi aga ära hoida seda, et mitte ei wapustataks meie riiklikku korda ja rahuliku elu käiku? Kui teie ütlete, et meie tõesti oleksime tahtnud walitseda surweabinõudega, selleks et wõimu oma käes pidada, siis kas teie arwate, et meil oli teadmata, et Asutawas Kogus astutakse wälja süüdistusega, et meie oleme demokraatlikku wabadust rikkunud ja kitsendanud? Meie teame, et praegune walitsus ei saa toetada rahwasaadikute enamuse peale, ses mõttes, et ta oleks kantud enamusrühmade poolt. Kui meie nüüd siiski seda oleme teinud, et meie sotsiaaldemokraatia ja teiste tunnete wastu ja kiuste hädaohtliku poliitilise streigi organiseerimisele wastu oleme astunud, siis ei wõi igatahes ka mitte öelda, et meil mingisuguseid püüdeid on olnud walitsust hoida wõi üksikute rühmade huwisid kaitssta, waid walitsus on ennast nagu märklauaks teinud. Laske, teisiti ei tohi! Kui teie arwate, et Eestis tuleb demokraatiat nii esitada ja edustada, et meie ikka ainult seda teeme, mis ühe wõi teise rühma meeolus ehk huwides õige on, siis teie Eestis walitseda ei saa. Walitseda saate teie Eestis ainult sedawiisi, et teie mitte ühegi rühma huwide seisukohalt ei talita, iseäranis meie rahwaesituse kokkuseade juures peab walitsus seda tähele panema, et mitte

kedagi täielikult rahuldada. Wõin öelda, et ka rahwaerakonda see walitsus ei rahulda. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t : S p e k u l a n d i d o n r a h u l .) Teie ei ole mulle weel kuskil rahwaerakonnast spekulanti näidanud. (W a h e l h ü ü e : M õ t t u s !) Õnnetu liigkasukomisjoni tegewus on lopetatud. Kui Teie sellest räägite, siis mõelge, surnutest ei tehta kunagi palju juttu. Kui Mõttus oleks kohtu ette tulnud, siis ei oleks temale wist suurt süüdi loetud. Ta wõttis wahest tubli protsendi, nagu kõik kaupmehed, aga ei ole õige, et tema oleks rohkem marodöörinud kui teised, (N a e r .) kes sel ajal wõib olla hirwitasid ja käsi plaksutasid, kui tema üle kohut mõisteti. Jäetagu see lugu, tema on rohkem karistatud, kui mina teda oleksin karistanud. Siseminister on wormell asja peale waadanud, ei ole mitte materjaali, mis teda puhtaks peseks, ei ole põhjust ümber lükata komisjoni otsust. Wõin aga teile öelda, „iseseiswad“ seal, teie hulgas on marodöörisid küll, nemad wõtawad ka protsente kust saawad, — muidugi wäiksemalt, ei saa ju suurelt. Ärge pühkige teiste ukseesist niipalju, ma wõin teile öelda, et meie oleme nõnda talitanud, nagu kohusetunne Eesti riikluse wastu meid sundis. Kui demokraatliku wabaduse rikkujad meid ajakirjanduses ja parlamendis piitsutada tahawad, siis tehku nad seda ja mõistetagu kohut meie üle. Kuidas meie lugu siis läheks, kui meil hakkaks walitsema kerenskiaegne waim? Meil öeldakse, et rahwas tahab demokraatiat. Demokraatia ja demokraatia wahel on aga wahe. (W a h e l h ü ü e : Õ i g e !) Waadake, just õige, ja meie kardame, et demokraatia nõuab kõwat walitsust. (W a h e l h ü ü e p a h e m a l t p o o l t : S õ j a s e a d u s t .) Usume, et pahandame kõiki, aga kui need „kõik“ katsuwad järele, kuidas siis on, kui teisiti oleks tehtud, siis oleksid nad wõib olla otsusele tulnud, et nõnda ometi kõige parem oli. Usun, et teie walitsusele ei saa weel surmahoopi anda. Et meie tõesti oleme 61 kodaniku seisukorda raskendanud, nende perekondade seisukorra raskeks teinud, et meie nende wabaduse oleme wõtnud, on õigus. Mis on siin aga seaduswastast sündinud? Ei ole käidud peenelt selle seaduse järele, sest nagu härra Martna ütleb, enne ei oleks tohtinud neid puudutada, oleks pidanud küsimuse ette panema, kas tahawad nad wälja minna wõi mitte. Ma tänan teid,

kui raudtee-, posti- ja telegraafiiühendus oleks seisma pandud, üldse kõik elu woi-malus, nonda et siin oleksid woinud nä-ljamässud tulla, kõik wõib õieti pahurpidi muuta, siis küsige kommunistilt: „Mu härra, kas teie tahate wälja minna, wõi Pääskülla?“ Siseminister ja kaitsepolit-sei olid kohustatud tagandama neid, kes oleksid wõinud hädaohtlikuks minna. Seal ei tulnud küsida, kas teie tahate minna, waid seal oli üsna selgelt tarwis talitada; kes meie riiklikku korda ei taha respek-teerida ja tähele panna, seda ei wõi meie siin kannatada. Nüüd on hirmus suur üle-kohus see, kui niisugustele inimestele kodumaal wiibimist takistatakse. Isegi Tõnisson on pidanud wälja minema ja wõib rõõmus olla, et teda lasti walida. Arwan, et kommunistid sel ajal teisiti oleksid talitanud, kui nad oleksid wõinud, kui see mõni kuu hiljem oleks olnud, aga nad kartsid, et kui Tõnisson'i kinni wõtawad, siis wõib Tartus ja teistes koh-tades sekeldusi tulla, sest et inimesed seda sündida ei lase. Nii siis: et ma tohtisin ära minna isegi kommuuna juhatuse allkirjaga läbi Peeterburi Soomemaale, ei olnud mitte nende meeste armust. Kui nad oleksid warem werd maitsta saanud, siis ei tea, kuidas lugu oleks läinud. Sel ajal ei olnud neil Eestis ka suurt wõimu. Wõimatu on nüüd sellega tulla ja öelda, et kui keegi on wälja saadetud, siis on see seaduswastane wägiwald. Siis peaks hakkama kõigist neist kõnelema, kes tar-witasid ostrakismi seks, et neid mehi, kes riigile hädaohtlikud olid, loosi abil wälja saata, ilma et nad küsinud oleksid, kas keegi tahab wälja minna wõi mitte. Wäl-jasaatmine on õige kultuuriline abinõu. Meie ütleme: Kui sinul on meie riiklik kord wastumeelt ja sina katsud kõik teha seks, et teda kukutada, siis ei wõi meie mitte koos elada. Kui teie asja ligemalt waatate, siis ei ole mitte nii talitatud, nagu püütakse seletada. Meie kuulsime, et opteerimise komisjonis on neli meest käinud, kes on öelnud, et nemad küll kommunistid ei olla ja tahawad tagasi tulla. Kus puid raiutakse, seal lendawad laastud. Kui neli meest kogemata on wälja saadetud, siis ei tee see suurt häda. Lugege aga neid teateid, mis „Edasi“ ja „Iswestija“ töid ja kus oli öeldud, et kuus-kümmend wäljasaadetut on protesteerinud kõige ägedamalt walge walitsuse wastu Eestis. Kui need neli meest mitte kommunistid ei ole, siis liialdawad enam-lased oma teadetega, et nende lehtede

järele on väljasaadetud kommunistidega suured wennad. Kui ma kuulsin, et on välja saadetud kolm meest, kes kohtu poolt on õigeks moistetud, siis ma aimasin juba ette, et nüüd tuleb üks tants. Nii palju olen ma aga siseministrilt teada saanud, et kohtu poolt on wabaks mõistetud niisugused, kelle wastu oli sarnast materjaali, mida kohus arutuse alla ei wõtnud, sest et kohus teatud paragrahwide põhjal asja pidi otsustama. Sellest ei järgne aga kaugeltki weel mitte, et kui keegi kohtu poolt on wabaks moistetud raudteestreigi pärast, siis ei tohiks teda enam keegi puutada posti-telegraafistreigi pärast ja ümberpöördukt. Sarnane seisukord ei ole mitte õige. Waadake, nüüd ei saa meie enam kõigi ettetoodud andmete põhjal seda asja enam nii traagiliseks teha. Streiki korraldati palju kaugeamate sihtidega, kui ainult tööliste majandusliku seisukorra parandamiseks. Tööd tehti poliitiliste sihtidega. Kui nüüd tagant järele kõigest sellest midagi välja ei tulnud, siis tuletage meelde Déroulède, kes Prantsusmaal tahtis kahe polguga Prantsuse wabariiki kukutada ja kelle katse tagantjärele wäga naljakas paistis. Kui aga selle wastu mitte midagi ei oleks tehtud, siis wõib olla, oleks ehk tagantjärele midagi teist välja tulnud, kui nüüd. Meie ei wõinud mitte selles endises seisukorras peatama jääda wäikeste isiklikkude kaalumiste ees. Walitsus ei wõinud lasta seisukorda luua, mis hädaohtlikuks oleks wõinud saada, waid ta pidi tegema, mis meie rahwale rahulikuks töötegemiseks kasulik oli. Meie oleme katsunud oma kohust täita. Ma ei usu mitte, et meie sellega oma walitsemise oskamatus ja „lollakust“ oleksime näidanud. Meie oleme näidanud, et meil on tahtewõimu ja tahtekindlust, siis kui seisukord wahest wõiks hädaohtlikuks minna. Selles tundes soowitame meie seda küsimust otsustada, ilma et sellest tehtaks suurt partei numbrit, ilma et üks wõi teine rühm katsuks toonitada, et tema on ainult tõsiste demokraatlikkude wabaduste kaitsja. Eestis ei ole niisugust „tsarismust“ nagu rahwasaadik Martna kujutas. Meie oleme lausa öelnud, et meil woidakse walitseda sel teel, kui katsutakse suurte rahwähulkade elulisi huwisid rahuldada. Meie ajame wõrdlemisi nii radikaalset poliitikat, et meie rahwa jõukamad kihid on otse püsti tuld täis olnud walitsuse wastu. Nüüd tõendatakse, et normiwilja hinna kindlaksmääramisega kokkuleppeteel on

antud põllumeestele meelehead. Lugege warsti „Kaja“st“ wõi kuskilt mujalt, kust need suured pommid tulewad, et see on põllumeeste surumine, kui toitlusministeeriumis on komisjon kokkuleppeteel rukkipuuda hinnaks määranud 230 marka. See hind on seda silmas pidades, mis meil taheti põllumeeste nimel läbi wiia, küll kesktee otsimise laadi. Kui teie wõtate teisi asju arwesse, siis ärge nüüd arwake, et töölisid üksi on seda riiki ülesse ehitanud. Kõikidel on oma osa kanda olnud. Ja mis sellesse puutub, mida inimesed ohwerdanud on, siis pean mina ütleva, et just meie põllumehed on rohkem töötanud, kui keegi muu ja meie kõik. Seda ei wõi mitte salata ja ka meie tööliste wastu on mul suur nõudmine. Meie katsume küll palgaolusid just warustuse poolest parandada, aga tööd peame tegema hakkama. Selle 8-tunnilise ja paljus kohtades ka 7-tunnilise tööpäewaga ei saa meie muidu mitte walmis, kui peame kõigest hingest tööd tegema: Et ülemmäär sellest tööhoost oleks kätte saadud, et wõi meie mitte öelda. Nii nagu riigiametnikkudelt ja -teenijatelt, nii nõuame meie ka töölistelt ja kõikidelt isikutelt, et tööd peab tegema. Kui meie tööd katsume teha, ainult siis jätkub tööwiljast kõikidele enam-wähem küllalt, ilma et meil tarwis oleks streikide abil tühja kotti weel raputada, millest enam midagi saada ei ole. Kui kuskilt wõtta ei ole, mis meie seal streigiga kätte saame? Kui seal tõesti on tarwis asja warustuse poolest parandada, toodagu nõudmised ette. Ilma põllumeeste ja iseäranis linakaswatajate ülejõulise tööta ei oleks meie mitte leiba saanud muretseda, nagu senni. Iseäranis töölistest on maa palgatöölised heas seisukorras: neile jätkub leiba omale ja jääb üle. Ärme siis teeme nüüd nõnda, et eesõigust nõuda esimeses rinnas wabrikutöölisele. Walitsus on sel seisukohal, et kõikide nõudeid tuleb wõimaluse piirides rahuldada, kedagi mitte meelitada, ei kellegi huwides erilisel töötada, waid katsuda just seda keskjoont leida, mis ikkagi rahulduse maksimumi kõikidele wõimaldaks, olgugi, et keegi päris rahul ei ole. Seda tundes oleme meie ka sel korral teinud, olgugi et need wähesed, keda hoop tabanud, wäga pahased on. Suured hulgad, kes teawad, et nemad wõiwad kindla walitsuse all tööd teha, on rahuldatud sellega, et streigi wapustustest ilma suurte sekeldusteta üle on saadud. Need ütlevad tagantjärele, olgugi et

walitsus karm oli, aga see oli seisukor-
rast tingitud. Selles tundes soovitame, et
arupärimist hinnatakse ja arwatakse
õiglaselt, ilma et ühel wõi teisel poolel
liialdataks. Kui tahetakse tõesti walitsu-
sele nii lühikene tähtaeg anda, et ainult
seitse päewa, siis meie ei ütle, et meie
mitte wastust anda ei suuda. Ei oleks
aga mitte soowitaw nii lühikest tähtaega
anda. Selle ajaga ei saa kõiki materjaale
kokku. Walitsusel oli muidugi teada, et
arupärimine tuleb, aga kui Teie arwate,
et walitsusel muud teha ei olegi, kui aru-
pärimiste jaoks materjaale koguda, siis
eksite wäga. Sest walitsusel ei ole ei
päewa ega tundi waba aega, mehed tee-
wad tööd üle jõu. Sellepärast ei ole mitte
wõimalik lühikese aja jooksul iga ühe
kohta wäljasaadetute hulgast materjaali
kokku saada. Kui teie aga tahate sellest
asjast niisugust hädalist küsimust teha, et
seda peab hästi ruttu arutamisele walmis
tegema, siis tõtt tunnistades mina isik-
likult mitte sellest aru ei saa, mille poolest
see nii hädaohtlik on, et 61 kodanikku,
kes ise Peeterburis oma koosolekul endid
awalikult kommunistideks on tunnistanud
ja suurt hädakisa on tõstnud, et need on
wälja saadetud, kuna selle hinna eest on
teiste wabadus kaitstud, oleks parem, kui
meie nüüd iseendid mitte nii ei piitsutaks
ja oma seisukorda nii halvaks ei kaju-
taks, et wäljaspool niihästi Wenemaal
kommunistlikkudes ringkondades, kui ka
mujal ajalehtedes, seda materjaaliks ei
saaks tarwitada meie wastu, sellepärast
et igalpool kasutatakse neid juhtumisi
selleks ära, et meid kui endisi pool-
bolshewiste kirjeldada, kes Balti mõis-
nikke oma maaseaduse läbi kurnanud ja
nüüd oma terroriga ka enese alamaid
rusuwad. See liialdatud enesealandamine
ja materdamine wäga wäikse asja pärast
tasub ennast halvasti. Pean tunnistama,
nagu rahwasaadik Martna ütles, et meil
weel seda tunnet ei ole, et meie peame
nõnda walitsema, et teised meie peale ei
waataks, nagu ei oleks meie walitsemi-
seks mitte küpsed. Meil oldakse walitse-
mises ja enesewalitsemises noored ja ku-
lub kaswamiseks wististi aega ära, enne
kui wäiksetest asjadest suuri küsimusi
tegemast ja ilma põhjusteta asjadest täis
puhumast loobutakse. Iga ametniku ja
walitsusasutuste wastu käiwa ülearuse
süüdistusega antakse meie waenlastele
head materjaali. Kui tõesti meie riikluse
huwisid silmas peetakse, siis oldakse ot-

sustamises palju kainem ja jäädakse sel-
lele tõsisele meeleolule, millest on kõnele-
nud siin minu eelkõneleja. (K ä t e p l a -
g i n p a r e m a l p o o l.)

H. Martna (sd.): Härra peaminis-
ter tõi siin põhjusi ette, mis sundisid wa-
litsust kõiksugu surweabinõusid tarwitu-
sele wõtma. Tema ei ole aga mitte sel-
geks teinud, et seadusewastased talitu-
sed tarwilikud olid. Meil on ju teada, et
walitsusel § 12-a tarwitada oli.

Kui walitsus tarwilikuks pidas erakor-
ralisi abinõusid tarwitada, siis oleks wõi-
nud tema omale selleks seaduse teha.
Nõnda oleks ta oma tegewust õigustada
wõinud. Praegu peab aga ütleva, et
walitsus omale sedagi waewaks pole
wõtnud, waid wäljasaatmisega seaduse-
wastaliselt talitanud on. Lubage mind
seda määrust teile ette kanda, mille peale
siseminister ja sõjaminister ennast wälja-
saatmise juures toetawad. Pärast pike-
mat sissejuhatust, mis eneses mitte mää-
rust ei sisalda, mis meile praegu mitte
tähtis ei ole ja kus peaausjalikult määruse
wäljaandmise põhjusi seletatakse, — kõ-
lab 1917. a. 2. augusti määrus järgmiselt:

„Sellepärast otsustas ajutine walitsus:

1. Sõjaministrile ja siseministrile
nende kokkuleppel õigus anda:

1) otsuseid teha isikute wahiallawõt-
mise kohta, kelle tegewus iseäranis kar-
detaw on riigi kaitsele, sisemisele julge-
olekule ja rewolutsiooni läbi saawutatud
wabadusele:

2) 1-ses punktis nimetatud isikutele
ette panna eraldi selleks määratud aja
jooksul riigi piiridest lahkuda sellega, et
neid mittelahkumise wõi omawolilise ta-
gasituleku korral wahi alla wõetaks
kässolewa määruse p. 1 korras.

2. Sõjaministrile ja siseministrile õi-
gus anda esimeses osas nimetatud mää-
ruste maksmapanemise kohta seadlusi
wälja anda.

Alla kirjutanud:

Peaminister Kerenski.

Kohtuminister Sarudnõi.

2. augustil 1917. a.“

Ei saa mingisuguse loogika abil sellest
wälja seletada, et sõja- ja siseministritel
üldse õigus oleks oma kodanikke riigist
wälja saata.

Meie loeme aga sõja- ja siseministrite sunduslikus määruses järgmist: „ajutise Wene walitsuse määruse põhjal 2. augustil 1917. a. . . otsustame kõik ülemalnimetatud isikud Eesti wabariigi piiridest välja saata, nende soowiwalduse järele Wenemaale.“ Siit wõime loogiliselt järeldada, ilma et seda seletust wägistada pruugiks, et wäljasaadetutele ette on pandud ainult kohta walida, kuhu neid saadetaks. Nimetatud 2 ministrit ütlevad aga selgelt, et nemad on kodanikke välja saata otsustanud, kuna nendel õigus oli neile isikuile ainult ette panna Eesti riigist wabatahtlikult lahkuda. Kui need kodanikud sarnast soowi oleksid awaldanud, siis, wõib olla, ei oleks pruukinud nii talitada, mida härra peaminister wäga kartis: et nemad tingimata wabalt oleksid wõinud välja sõita. Neid oleks wõinud ju ka wahiall välja sõita lasta, aga neid ei wõinud mitte välja saata. Niisugusel korral, kui nad ei oleks soowinud välja sõita, oleks neid 2. augusti määruse põhjal wahialla wõinud wõtta. Siin on juba mitu korda nimetatud 102 wäljasaatmist. Ma pean toonitama, et see wäljasaatmine hoopis teistel tingimistel sündis ja ma ei tea mitte, et seda wäljasaatmist siis keegi seaduslikuks oleks tunnistanud. See tunnistati otstarbekohaseks selleaegsete olude pärast. Nüüd aga näeme meie, et praegu, kus neid olusid mitte enam ei ole, sedasama abinõu tarwitatakse, selle peale waatamata, et kõik sellega kaasaskäiwad halbtused juba seekord siin ette toodi ja need wäljamaa ajakirjanduses meie kahjuks ära tarwitati, sellepeale waatamata näeme, et sedasama abinõu uuesti tarwitatud on, ilma et selleks mingit tarwidust oleks olnud. Ma ei taha peatada nende asjade juures, mida siin härra peaminister ette tõi, kõige selle kardetawa seisukorra juures, mis meie riigis pidada olema. Härra peaministri tähtsamaks teadeteallikaks on „agentuuri“ teated. Pean aga ütleva, et need teated mitte alati õiged ei ole. Nende samade agentuuri teadete põhjal on see raudteeliidu juhatusse liige, kes juhatusse koosolekul resolutsiooni streigi wastu kokku seadis ja ägedalt streigi wastu rääkis, administratiiwsel teel 10.000-margalise rahatrahwiga karistatud. (Siseminister K. Einbund: Ta on juba wabastatud.) Meil on kahjuks õige palju neid, kes mõne päewa pärast karis-

tusest jälle wabastatakse. See tõendab, et neid karistatud on ilma, et oleks tõendusi olnud nende süü kohta. Wõin teile öelda, et see juhatusse liige trahwi ära maksis ja et tema üldse kinni ei ole olnud. See oli nimelt raudteeliidu juhatusse liige Dreher. (Siseminister K. Einbund: Ta on raha tagasi saanud.) On weel üks teine mees olemas, kes ka praegu „agentuuri“ teadete põhjal kinni istub see on Norman, kes ka liidu juhatusse koosolekul ägedalt streigi wastu rääkis ja praegu eeluurimise wangimajas oma administratiiw trahwi istub. Ta rääkis streigi wastu nii põhjalikult ja nii ägedalt, et liidu juhatus tema kõne puhul otsustas üldse kõrwalisi isikuid, kellel juhatusse koosolekul hääleõigust ei ole — Norman oli niisugune — koosoleku ruumist välja saata. Aga ometi on teda streigi õhutamise pärast administratiiwsel teel karistatud. See on kõik „agentuuri“ teadete põhjal sündinud. Igatahes peame need teated wäga kriitikaga wastu wõtma. Üheks põhjuseks, miks ma oma rühma arupärimist pean toetama, on see, et need inimesed, kes maalt välja saadeti ja nimelt seaduswastasel teel, oma süütust ei saa kindlaks teha. Mina olen kindel selles, et wäljasaatmine seaduswastane on ja wäljasaadetutel oleks õigus, kui nad siin oleksid, Riigikohtusse kaewata. See on, neil on praegu ka see õigus olemas, aga wõimalus seda õigust tarwitada on neilt ära wõetud, nemad ei saa seda õigust mitte teostada. Kui see asi Riigikohtus kriminaal kohtupidamise korra järele arutamisele tuleks, wõiks nende sugulased Riigikohtu ees selles asjas kaebtust tõsta. Et aga kaebtusi administratiiw korralduste peale Riigikohtus tsiwiil kohtupidamise korra järele arutatakse, siis on kaebtuse tõstjal wormilikku wolikirja tarwis. Et aga wäljasaadetud aimata ei wõinud, et neid otsekohe ära saadetakse, siis ei teadnud nad mitte sarnaseid wolikirju anda. Sellepärast on nemad niisugusesse olukorda seatud, et nemad oma õigusi kui Eesti riigi kodanikud, mitte tarwitada ei saa. Kui siin räägitakse, et nad Peeterburis koosolekul olewat pidanud, siis on see igatahes wäga kahtlasest allikast saadud sõnum. See on allikas, mida arwesse ei wõiks wõtta, mille kohta harilikult öeldakse, et see allikas waletab. Nüüd korruga wõetakse aga sealt sõnum ja kantakse siin kindla

faktina ette. Mis sellesse puutub, mida siin juba nimetati, et väljasaadetute hulgas neli meest on, kes väljakohtu ees olid ja keda sõjawäljakohtu poolt õigeks mõisteti, keda aga siiski välja saadeti — nende kohta tõi härra peaminister ette, et nende meeste hulgas olla niisuguseid olnud, kelle vastu muud süüdistusmaterjali olemas. Ma olin sõjawäljakohtus nende isikute kaitsjaks ja ma wõin öelda, missugune see muu materjal on. Väljasaadetute hulgas on kaks meest Kull ja Kiik, kelle kohta härra peaministri sõnad wist käima peawad. Kull'i süüdistati selles, et ta politseijaoskonnas politseikordniku lõõnud oli. Tõendust, kuidas see asjaolu tõesti oli, väljaspoolt, see on ühtki tunnistajat ega muid tõendusi ei olnud. Kull seletas, et ta oli enne peksa saanud ja siis vastu lõõnud. See paistab ka väga tõenäoline olevat. Teda süüdistatakse aga politseiwõimudele wastuhakkamises. On iseenesest mõista, et inimene, kes politseiwõimule vastu tahab hakata, täie aru juures mitte politseijaoskonnas seda tegema ei hakka, waid ta teeks seda kuskil mujal. Ma saaksin süüdistusest aru, kui see raudtee peal, kuskil waksalis streikijate keskel oleks sündinud. Aga see oli politseijaoskonnas — politseinikkude keskel. Mina tõin needsamad wäited, mis ma siin nimetasin, kohtus ette ja kohus wõttis need arwesse. Väljakohus leidis, et kui seda meest üldse süüdistada wõib, siis peab seda rahukohtuniku ette wiima. Siin on aga seda selleks tarwitatud, et tema Wenemaale saatmist õigustada. Siis süüdistati ühte — Kiik'i — selles, et ta olla sõjawäewõimudele vastu hakanud — rusika näitamisega. Just nõnda oli kohtus süüdistus põhjendatud. Muid wastuhakkamise juhtumisi ei olnud niipalju kui mina tean, mitte. Kuid omas sunduslikus määruses 17. augustil on härrad siseminister ja sõjaminister tarwilikuks arwanud ülesloetud süüdistuste seas väljasaadetute kuritegusid nimetada: „awaldudes walitsusewõimudele wastuhakkamises.“ Mina arwan, et see lause just Kiik'i ja Kull'i kohta peab käima. Väljasaadetute süüna nimetatakse terve rida kuritegusid, millest mitmed surmanuhtlusega karistatakse. Ühe kohta pandi surmanuhtlus weel wiimastel päewadel maksma. Ja ometi saadetakse need inimesed maalt välja. Tekib küsi-

mus, mispärast neid mitte kohtulikule wastutusele ei wõeta, sest see on ju seaduslik tee! Ja millega põhjendawad sõja- ja siseminister seda, et nad kurjategijaid maalt välja saadawad ja neid mitte kohtulikule wastutusele ei wõta. Härra peaminister kirjeldab riigi rasket seisukorda, seletab mis jaoks surweabinõusid tarwis oli ja toonitab, et liikumine terwes riigis ähwardanud seisma jääda. Mina tuletan aga meelde, et streik 7. augustil algas ja oli 11. wõi 12. augustil täiesti likwideeritud. Selle peale waatamata saadeti aga weel 17. augustil 61 inimest maalt välja, nagu ma juba ütlesin, seaduswastaselt. Nende väljasaatmise juures, kes väljakohtu poolt õigeks mõisteti, on rikutud väljakohtute määruse 15. paragrahw, kus öeldakse: Nõusolemise korral kinnitab wäeülem kohtuotsuse ja teeb korralduse otsuse otsekoheks täitmiseks. Otsus kinnitati 10. aug. aga täide ei saadatud.

Meil on maalt väljasaatmist tarwitatud karistusena, kuid ma pean ütleva, et meil niisugust karistust wabariigi seadustes mitte ette nähtud ei ole. Edasi seletatakse sunduslikus määruses, et väljasaadetute käest on küsitud, kuhu nad saadatud soowiwad saada. Siin on juba toonitatud, et midagi sellesarnast olnud ei ole. Ma tean, ja ka härra Kruus nimetas seda, et kirjades, mis väljasaadetud tee peal omastele wagunist välja on saanud wisata, öeldakse, ja et nendest selgelt välja paistab, et nad ei tea, kuhu neid saadetakse. Waguni aknad ja ukсед olid laudadega kinni taotud, kuid pragude wahelt leidsid saadetawad siiski wõimalust kirju välja wisata. Nii et väga põhjendatud on selle seletuse juures kahelda, et väljasaadetutelt küsitud, kuhu nad saadatud tahawad saada. Ma kordan, väljasaatmine on täiesti seaduswastane tegu, ja kui meie tahame õiguslikku korda oma juures maksma panna, siis tuleb see wiga wõimalikult kiirelt heaks teha ja nendele, kes seda soowiwad, wõimalus anda Eestisse tagasi tulla.

Nüüd tahaksin mina weel ühe näite ette tuua selle kohta, missuguseid surweabinõusid meil raudteestreigi puhul tarwitatud on. Ma nimetasin siin juba kord Normann'i nime, kes sõjawäljakohtu ees oli ja keda süüdistati selles, et tema olla raudteeliidu juhatuse käskude tegelikuks täitjaks olnud. See oli seesama Normann,

kes koosolekult sellepärast ära aeti, et ta streigi vastu kõnelenud. Kohtu alla andmise päewakäsus oli tema süüdistus nõnda wormuleeritud: „punkt 4. Juhan Jüri p. Normann'i, pärit Paide maakonnast, Albu wallast, 39. a. wana, lutheri usku, teda süüdistades selles, et tema, kuuludes streigi organisatsiooni, 6. augustil s. a. oli tegelikult raudteeliidu juhatuse korralduste täitjaks. Tema sai kontu poolt õigeks mõistetud, sest et küllalt tõendus tema vastu ei olnud, ja see otsus kinnitati 10. aug. s. a. sõjawäeringkonna ja sisemise kaitse ülema poolt. 2 päewa hiljem aga kirjutab seesamane sõjawäeringkonna ülem administratiivkaristuse määrusele alla, kus tema Normann'i süüdistab selles, et tema 6. aug. s. a. oli tegelikult raudteeliidu juhatuse korralduste täitjaks ja streigi algatajaks. See on seesama süüdistus, ainult „streigi algatamine“ on juurde lisatud. Üldiste kohutupidamise põhimõtete järele, mis terwes haritud maailmas vastu wõetud, ei saa ühe ja sellesama süü pärast kaks korda wastutusele wõtta. Meil on see aga võimalik, Normann on administratiivselts kinni mõistetud selle süüteo eest, mille eest tema kohtu poolt õigeks mõisteti. Wäljakohtu määruse § 5 põhjal oleks pidanud sõjaringkonna ja sisemise kaitse ülem korralduse tegema, et kohtuotsus täide saaks saadetud. Selle asemel pani tema aga Normann'i 3 kuuks kinni. Just samane lugu on kahe teise raudteetöölisega, nimelt Kaarel Mihkli p. Horn'i ja Jaan Kristjani p. Wälbe'ga, kes ka kohtu poolt õigeks mõisteti, kuid pärast kohtuotsuse kinnitamist sama süüdistuse põhjal administratiivselts karistati. Ja kui meie nüüd vaatame seda karistuse alust, siis näeme kurioosumit.

See on Tallinnas 2. augustil 1920. a. wäljaantud sunduslik määrus nr. 27. sõjaringkonna ja wabariigi kaitseleidiülema polkownik Unt'i allkirjaga. Seal öeldakse muuseas järgmist: „Kõik selle sundusliku määruse vastu eksijad, nagu: wõimudele wastuhakkajad, streigi algatajad, streigile ülesässitajad ja tööde takistajad saawad süüteo suuruse järele, kas sõjakohtu alla antud, wõi wabariigi piiridest wälja saadetud, wõi administratiivselts karistatud kunni 60.000 margani rahatrahwiga wõi kunni 3-kuulise wangistusega: rahatrahw ja wangistus wõiwad ühendatud saada.“

Esiteks luban ma enesele Asutawa Kogu liikmete tähelepanu ühe asja peale juhtida, nimelt et wabariigi kaitseleidiülema uue karistuswiisi on wälja mõelnud — maalt wäljasaatmise. Kui sise-minister ja sõjaminister seda abinõu kuriteo ärahoidmiseks on tarwitatud, siis on see weel ehk arusaadaw, kui seda aga sõjawäeringkonna ülema poolt karistusena ähwardatakse tarwitada, siis on see kurioosum. Meil on inimesi küllalt, kes wõõraid, erakirju loewad ja sealt kõiksugu asju üles tuhiwad, kuid seda, mis uulitsanurkadel on üles pandud, ei näe meie seaduse ja õigusliku korra kaitsejad mitte. Nähtawasti on määruseandja ise sellest nõnda aru saanud, et tema wõib süüdlase sõjakohtu kätte anda ja pärast, kui see otsus temale mitte ei meeldi, omalt poolt weel administratiivseltsel teel karistust määrata. Nõnda wõime oodata, et need kolm meest, kes nüüd 3 kuuks kinni on mõistetud, pärast selle aja äraistumist maalt wälja saadetakse. See on umbes seesama, mida härra Temant Wene ajal tunda sai. Tõesti, tsarism ei ole weel möödas. Wahe on meie kahjuks: meil mõtleb sõjaringkonna ülem karistusi wälja, kuna Wene ajal seda ei olnud. Arwan, et Eesti meie ajal ainuke riik on, kus niisugused asjad wõimalikud.

Sellepärast toetan kõigiti ettetoodud arupärimisi ja palun neid vastu wõtta.

Weel nimetaksin ma siia juurde määrust, mida sõjaministri kohustetäitja omalt poolt on wälja andnud, see kõlab järgmiselt: „Sõjawäeringkonna ja wabariigi kaitseleidiülema sunduslikus määruses 2. aug. 1920. a. nr. 27 streikide kohta määratud administratiivkaristusõigus on peale wabariigi kaitseleidiülema — sõjawäeringkonnaülema — ka diwiisilematel.“

Nii on see õigus edasi antud weel diwiisilematele, ja warsti jõuame ehk nii kaugele, et ka jaoskonnaülemad kodanikke maalt wälja hakkawad saatma.

J. Seljamaa (tõer.): Austatud rahwaesitajad! Arwatawasti wõtaw Asutaw Kogu need kaks arupärimist vastu ja loomulikult pärast seda, kui walitsus nende arupärimiste peale täieliku ja põhjaliku wastuse on andnud, wõiwad ka waidlused sarnase iseloomu omandada, nagu seda arupärimiste peale antud was-

tused täna ette lubavad. Kuid siinkohal tööerakonna nimel arupärimiste poolt rääkides tahaksin ma mõne üksiku juhtumise peale tähelpanu juhtida, toonitades neid motiive, mis meie erakonda sunnivad nende arupärimiste poolt kõnelema. Peaminister tähendas oma kõnes, et Wabariigi Walitsus on väga kaalunud, enne kui ta selle otsuse tegemisele on asunud. Pean ütleva, et ma Wabariigi Walitsuse sellekohase kaalumise sisse igatahes usun ja pole mul põhjusi eeldada, et Wabariigi Walitsus, kui ta 61 isiku väljasaatmise küsimuse otsustas, seda materjaali, mis talle oli ette antud, mitte poleks kaalunud, — kuid tahtsin selle asjaolu peale tähelpanu juhtida, et need agendid, kes Wabariigi Walitsusele materjaali ette kandsid, mille põhjal härrad sise- ja sõjaminister oma karmid otsused tegid Eesti kodanikkude kohta, — võib olla, et need isikud mitte ei ole tõsiselt kaalunud uurimisel saadud andmeid. Austatud eelkõnelejad, härra Martna ja teised töid mõned üksikud näited ja juhtumised, mille järele meie peame otsusele tulema, et need ametkonnad, kelle hoolde teatawa asja uurimine oli, mitte oma ülesande kõrgusel ei seisa, pole seisnud, materjaali väljasaadetute kohta andes. Nõnda, et Wabariigi Walitsuse karm käsi, kui ta üksikuid wabariigi wastaseid karistas ja välja saatis, ka neid on tabanud, kes streigi ülesõhutamise ja kommunistlikkude mõtetega mitte päri ei olnud. Muidugi tuleb see arupärimiste peale wastamise puhul pikemalt arutusele, kuid tahaksin praegu ainult mõne üksikasja juures peatada. Loomulikult ei taha ma siin isikute nimesid ette tuua, kes täitsa süüta on välja saadetud, arwan, et nende nimede kohta jõutakse rutem selgusele sealpool piiri ja võetakse siis ka nende vastu surweabinõud seal tarvitusele. Minul on tarwitada sealtpoolt piiri tulnud ajakirjandus „Krasnaja Gaseta“, kus muuseas öeldakse, et Eesti walitsus on välja saatnud ka neid isikuid, kes enamlaste teades töolisteliikumise mingisuguses ühenduses pole seisnud. On välja saadetud isegi isikuid, kes streigi vastu olid, mida järgmine lugu kinnitab: On keegi isik üle 50. a. wana, 20 aastat kuskil asutuses töötanud ja tema süütuse ja poliitilise ustawuse kohta on wastutuse enese peale võtnud majaomanikud ja muud teised isikud, kes igatahes mitte

tööerakonda ei kuulu, waid sellest palju paremal pool seisawad, rahwaerakonna, kristlik-rahwaerakonna ja maaliidu hulgas. Kõik need isikud oma allkirjadega tõendawad, et väljasaadetu poliitiliselt täiesti ustaw, kommunistidega ja tööliste streigi õhutamata mingisugust tegemist pole teinud. Samal tõenduskirjal on allkiri endise sadamatehaste praeguse waestelastekohtu esimehe poolt, on allkiri Tallinna linna I jaoskonna kaitseliidu ülema abi poolt, on allkiri Tallinna kriminaalpolitsei kellegi wanema ametniku poolt, — ja kõik need isikud oma allkirjadega tõendawad, et nad väljasaadetut mitukümmend aastat tunnewad ja et temal mingisugust ühendust kommunistidega ja tööliste streigiga pole.

Siis võiksin ma weel wast teise näite tuua. Siin on keegi teine isik, wana mees, ligikaudu 60 aastat wana, kes streigi ajal koguni tööl on olnud, seda tõendawad väga palju tunnistajaid, et tema mingisugust osa streigist ei võtnud ja kogu aeg on tööl olnud, kuid siiski on Wabariigi Walitsuse karm käsi teda tabanud. Ma ei hakka siin mitte teisi juhtumisi ette tooma, tahan aga ainult selle peale tähelpanu juhtida, miks oli siis võimalik, et Wabariigi Walitsus sarnaseid samme astus, ja inimesi välja saatis, kes Eesti riigile sugugi kahjulikud ei olnud ja mingisugune riigikaitse põhjus Wabariigi Walitsust seda tegema ei sundinud. Siin on arusaamatus, wõi wäike eksitus juhtunud. On ühenimelisi isikuid ühes asutuses kolm wõi neli meest olnud, on Eesti kaitsepolitseis teada, et sarnase nimega isik olla kuskilt organisatsioonist osa võtnud, olla kommunist, — tehakse korraldust teda kinni wõtta. wõetakse esimene selle liignimega inimene kinni ja wiiakse Pääskülla, ilma et meest üle kuulataks. Mul on paari isiku kirju, kes ära saatmise silmapilgul need kirjad wagnist välja on wisanud ja mida nende omaksed minu kätte on toimetanud, palwega samme astuda, et nende asi saaks kohtu kätte antud, et võimalik oleks selgitust anda. Sellesarnaseid juhtumisi on paar tükki, kui siin edaspidi nendest jutt saab olema, annan lähemat seletust, kuid praegu lubatagu mulle üks wäike kurioosum ette tuua. Elab kuskil majas Asutawa Kogu liige. Asutawa Kogu liige on puhkusel, kesköö ajal tungitakse majasse, äratatakse naabrid-elanikud ülesse,

Asutawa Kogu liikme korterisse ei julge kaitsepolitsei sisse tungida ja päritakse järele, kas see isik on kommunist, kus ta praegu wiibib jne. Järgmisel päewal ilmub walitsuse teadaandes sõnum, et keegi Asutawa Kogu liikme nimega isik on maalt wälja saadetud.

Kui sel wiisil meie kaitsepolitsei talitab, sedawiisi materjaali kogub ja ilma kaalumata walitsusele ette kannab, siis oleks soowitaw, et Wabariigi Walitsus tõesti oma otsuseid rohkem läbi kaaluks. Meie peaksime igatahes siseministri, kui ka sõjaministri südame peale panema, et otsused, mis neile on ette pandud, peaksid kaalumise alla wõetama, kas need otsused wastawad tõele. Siin on, kordan uuesti, hoop tabanud mitte ainult süüdlasi, waid terwet rida ilmsüüta inimesi. Ma kardan kaunis raske saab walitsusel olema seda ülekohut, mis tehtud üksikute isikute wastu, kes Eesti riigi eest on wõidelnud, seda ülekohut, heaks teha. Ma unustasin tähendamata, et ühel wäljasaadetawal poeg, isa ettepanekul, wõttis meie wabadussõjast wabatahtlikuna osa — ta oli kooliõpilane — wõitles kommunistidega. Nüüd wõib arwata, missuguse meelega ja tundmusega ta selle peale waatab, et tema isa wälja saadeti. Nii-sugust tundmust wõiwad kanda Wabariigi Walitsuse ja ta üksikute ametnikkude wastu paljud. Kui ülekohtune samm on astutud, siis on esimeses järjekorras walitsuse kohus tehtud ülekohut heaks teha.

Mina leian, et Wabariigi Walitsus peaks kõik materjaali, mis saadawal, ka selle materjaali, mis üksikud agendid mitte õigel kujul on andnud, läbikaalumise alla wõtma ja peaks püüdma kõik wõimalikud abinõud selleks tarwitusele wõtta, et ülekohtused karistused saaksid muudetud, õigus saaks maksuma pandud, ja et neile, keda ülekohtuselt on wälja saadetud, saaks wõimalus antud kõige lähemal ajal kodumaale tagasi tulla.

H. Mets (sd.): Wabariigi peaminister tõi ette niisuguseid wäikseid asju, põhjusi, millest on wälja tulnud see suur wäljasaatmine. Harjuwärawa mäel olla keegi rääkinud, mida siin Eesti wabariigis ikka pidawat tehtama ja wehkinud kätega. No see on ju harilik asi, seal on harilikult joodikud koos.

Siis, et 40 tööliste polku olla walmis olnud ja walitsus olla sunnitud olnud järgnewaid samme tegema. (Siseminister K. Einbund: Ei ole polkusi.) 40 pataljoni. (Siseminister K. Einbund: Ka pataljoni-sid ei ole.) No, ma kindlasti ei tea, kuidas asi oli, kuid igatahes wäikestest asjadest tehti suur wäljasaatmine. Mis puutub tööliste hingeelusse, et mitte ei ole tahetud streikida jne, siis minul on siin praegu näidata tööliste poolt saadetud 800 allkirja, et liidu juhatus, — see on raudtee poolt nimelt — streiki mitte oma peaga wälja ei ole kuulutanud, waid tema on wõlitatud olnud tööliste poolt ja on sunnitud olnud seda tegema, et see streik neile sugugi meelepärast ei olnud, kuid on sunnitud olnud siiski seda ette wõtma, sest et walitsus ei ole oma lubadusi täitnud, ei ole lubatud toiduaineid ja tarbeaineid wälja andnud. Peale selle on elukallidus märksa tõusnud, mille põhjal töölistel sunnitud olid streikima. Siin on walitsus aga kõik kured ja toonekured ühte kotti ajanud. Mina kui ametiühisuse kesknõukogu liige, wõin rõhutada, et need läksid liiale, kes kommunistidega tegemist tegid, kuid raudteelaste kohta ei saa seda sugugi oletada. Kui raudteelased — pean natuke kaugemale tagasi minema. — juunikuul algul tööliste streigi puhul streigist loobusid, sai raudteeliidu esimees isegi kloppida sel koosolekul, kui streigi wastane. Liidu juhatus katsus alati hästi tagasihoidlik olla ja 11. ja 21. aug. raudteetööliste koosolekutel mõisteti raudteeliidu juhatuseteguwiis hukka, et ta ei olla mitte katsunud streigiga ühineda elu paranduse mõttes. Elu on õieti liiga raske. Peaministrile pean ütleva, et ei ole sugugi nii roosilised tööliste hingeolud; igal juhtumisel on need andmed, mis ta on saanud, õige pahadest allikatest, — kui härra peaminister soowib õigeid teateid saada, siis olgu hea, tulgu minuga homme kaasa, ma näitaksin temale neid perekondi, siis ta otsekohe saaks teada ja selgusele, kuidas 40 margaga wast seitsmehingeline perekond wõib ära elada ja nõnda edasi. Wäljasaadetute kohta oleks mul järgmist öelda. Olen raudteel 18 aastat tööd teinud Waldmann'iga, see on tööjuhataja, siis Aleksander Strauss'i ja Eduard Balder'iga, need pole kunagi selle peale tulnud, et kommunismi üldse olemas on. Et

tööjuhataja ja tema abiline streigivad, see on naeruwäärt asi. Raudteelastel on arwamine tekkinud, et on tulnud sinna keegi uus nuuskur, kes on nimes lihtsalt segi ajanud, ja sellepärast need kolm inimest on wälja saadetud teiste pähe. Üldse peab üttelema: walitsus on kindlat kätt tarwitunud, on wõidumehena wälja tulnud, olukord on wagane, töölised on maatasa surutud. Walitsus wõib olla oma sammude peale uhke, kuid õigusliku korra poolt on akl. Martna juba kõnele- nud, mul ei maksagi sest pikemalt rää- kida. Ma tahtsin aga ka sõna wõtta nende kohta, kes istuwad Pääskülas. Kui nüüd otsekohe ei saa heaks teha seda neile, kes üle piiri saadetud, siis wõiks ometi seda õige kiiresti teha nende kohta, kes istuwad traataedade taga, — need mehed ei ole ära teeninud nelja-aastast kindluse wangistust, need on raudteel, iseäranis okupatsiooni wõimude tagane- mise ajal agaralt wälja astunud riigiwa- randusi päästma iseäranis Prügi ja Eil- man, nende arwele tuleb mitu wedurit panna, mis meil tarwitada, mis nad saks- laste okupatsiooni ajal wäljawiimise kor- ral ära päästsid. Igal juhtumisel — nii kergelt ei wõi walitsus selle asja peale waadata ja uskuda igasuguseid nuusku- rid, — meil wõib olla on neid liig palju ja et ametit jätkuks, otsitakse wäikseid asju kokku. Wabariigi Walitsus paneb need wäiksed asjad omalt poolt kokku ja ma kardan, siis wõib korduda, et polkow- nik Unt seab jälle ühe rongi kokku, mis jälle õige pea hakkab üle piiri minema. Asutaw Kogu peab, kui ta tahab ajakõr- gusel seista, sellele wastu astuma.

H. Kruus (is.): Läbirääkimised et- tepandud arupärimiste kohta saawad si- suliselt edasi kestma, kui walitsus on wastanud ja sellepärast walitsuse esitaja esialgse seletuse puhul tahaksin ainult fak- tiliselt mõnda asja õiendada. Nimelt kat- suti küll natuke loorberid lõigata, mis ka austatud härrad, teie heakskiitwat mui- get ja muud wälja kutsus minu ütelse puhul, mida ma õiendasin ja weel selle- pärast tahaksin õiendada, et tulewikus mitte liig odawaid loorberid ei lõigataks. Ma tahtsin öelda härra Temant'ile: „Kas Teie siis ainult seda räägite, mis Teie ei usu“, kuna seda ümber keerati: „Kas Teie seda usute, mida kõnelete?“ Kui ma ka nii oleksin öelnud, siis ma ütlen,

oli see eksitus, mida ma siis parandasin, mille puhul palun tulewikus mitte asjata ja sisuliselt wäga odawaid loorberid lõi- gata. Siis edasi; teine asi, mis austatud Asutawa Kogu liikmed, ka teile üldiselt õige lõbusa meeleolu löi, oli Paralepa asi. Sel puhul tõi härra peaminister selle ette, tahtes demonstreerida, et see hangel- damise waim ka iseseiswate seas olla — Paralepa kõrtsimees olla iseseisew sot- sialist. Ma pean sel puhul üttelema, et Pa- ralepas on küll üks kõrts, selle kõrtsi- mehe nimi on Georg Waht, tema oli 1919. a. suweni wõi 1918. a. sügiseni ise- seiswa sotsialistliku partei liige, kuid ettetulnud sekelduste pärast heideti tema parteist wälja ja nüüd ei ole ta ka mitte meie rühmas. (Pea minis- ter J. Tõnisson: Akl. Bleiman, kus see on? Wahelhüüe: Kom- panjon!) Tõsi, tema oli üheks nä- dalaks sõitnud sinna ja oli üüri- nud mitte Waht'ilt, waid kellegilt teiselt ühe toa ja siin tarwitatakse wähehindawalt oma sõnu, kui öeldakse, et ta mingisugune kompanjon olla. Siis tähendati ka, et iseseisew sot- sialist Kruus olla seal olnud. Ma ei hakka „Waba Maa“ ja tema järel „Sotsiaalde- mokraadi“ kohwijutukeste peale was- tama aga kui siit kõnetoolilt teatawas mõttes seda isikute poolt nagu härra peaminister, kes ka autoriteetlik on, seda ette toodakse, pean ma tähendama, et mul tõesti see õnnetus on olnud, et ma kord Haapsalu ümbruses wiibides Umb- russe ja Rohukülasse minnes kaks korda Paralepal sees käisin. Aga teie wõite endid rahustada, sest ma leidsin sealt seest ka mitmest teisest Asutawa Kogu rühma parteidest liikmeid. Juba ette teades, et härra peaminister Tõnisson'i seletust rutatakse homme must walgel kasutama, ütlen ma kokkuwõttes, et ise- seiswatel sotsialistidel mingisugust ühen- dust pole selle kurikuulsaks saanud Pa- ralepa kõrtsiga ja et meil on samasuguses suhtes, kui wast teistel rühma liikmetel, üks wõi kaks korda läbi käies wõi Haap- salu lähedal wiibides seal sees käidud. Mis puutub sellesse, et see olla iseseis- wate sotside juht olnud, kes on öelnud, et tuleb prowotseerida streiki streigi jä- rele, ja et see teade olla kellegi akl. käest saadud, siis langeb ka wastutus selle akl. peale, ja ma loodan, et see akl. selleko- hase aruande annab, ja siis on härra pea-

minister täiesti õigete teadete laotajana esinenud. Edasi toodi veel minu korteri läbiotsimise puhul ette, et see „Töö ja Wõitluse” korter on. (J. Temant, maal.: On ka üks, wahet seal ei ole) ja et seal olla leitud kõigepealt Kingissepp’a, Wakmann’i ja teiste käsikirju. Ma pean ütleva, et üks käsikiri küll leiti ja see oli Jonas’e oma. (H. Kuusner, rhw.: Jonas saab palka ja Teie olete tema wolinik.) Härra Kuusner, kui Teie nimelt midagi räägite, siis ärge igakord ilmaaegu waletama hakake ja selle kohta wõiksite Asutawa Kogu kantseleis sellekohast seletust saada. Mis aga puutub Kingissepp’a kirjasse, siis oli tõepoolest küll üks olemas, aga selle ma leidsin alles siis üles, kui minu korter juba läbi otsitud oli, ja see oli see kiri, millega Kingissepp läinud aasta suwel kommunistliku keskpartei nimel pööras meie partei poole palwega rahu tegemise sulites Wene parteidega. Ja kiri on minu käes, ja kui hakatakse neid käsikirju, mis sealt leiti, ekspertide kaudu selgeks tegema, missugune Kingissepp’a ja missugune Wakmann’i käsikiri, siis on minul igaks juhtumiseks originaal olemas, mille kaudu ma siis eksperdi üle wõin kontrolli teha. Mis puutub Wakmann’i käsikirjasse, siis on see tõsi, et see leitud. Wakmann on kommunistliku partei Eesti keskkomitees, aga tema käsikirja ei oleks waja otsida minu korterist, waid seda oleks niisama hästi leitud rahwaerakonna, maaliidu ja ka tööerakonna paberitest. See oli üks ärakiri, mis saadeti nende seltsimeeste asjus siseministrile. Nii on siis see lugu käsikirjadega ja kui see asi ükskord põhjalikuma uurimise alla tuleb, siis oleme meie oma kontrollabinõude ja ekspertidega ka platsis.

Siseminister K. Einbund: Austatud rahwaesitajad! Härra peaminister walgustas omas põhjalikus kõnes neid põhjusi, mis sundisid sõja- ja siseministrit 61 kohta oma sunduslikku määrust andma. Et aeg hiline on, siis ei oleks põhjust siin laiemalt selle juures peatama jääda, seda rohkem, et see asi, nagu erakondade esitajate seletustest näha on, walitsuse aruandmise korral uuesti päewakorda tuleb. Ma wõiksin siin ju mitmesuguseid tõendusid tuua, mis ma saan muidugi tegema aruandmise ajal arupärimise juures, selle kohta, missu-

gune ühendus streikijatel oli kommunistliku riigi nõndanimetatud majanduslikkude esitajatega ja wõiksin ka dokumentaalseid tõendusid tuua selle kohta, kuidas need samad streigi organiseerijad katsusid meeolelu luua meie sõjawäes ja kutsusid sõjawäge poliitilisele ühinemisele. Ma tahtsin ainult wiimaste kõnelejate üksikute wäidete juures pisut peatama jääda. Rahwaesitaja Seljamaa ei süüdistanud mitte otsekohe walitsust nende abinõude tarwitamises, waid süüdistas agente, kes nii puudulikud teated on andnud. (Segased wahelhüüded.) Hoolimata sellest wahelhüüdest, mina kui asutuse kõrgem juhataja, kelle alla kaitsepolitsei käib, pean kaitsma kaitsepolitseid neilsamadel motiividel, nagu seda peaminister tegi. Wõimalik, et mõnigi kord läbiotsimisi karmide wõtetega on toimetatud, nagu seda kultuurilises riigis ei oleks pidanud tehtama, kuid küsiksime, missugune meie riigiasutus praegusel korral tõesti seisab kõrgema kultuurriigi asutuse astmel. (Wahelhüüe: See on õige. Üldine naer.) Igal meie riigiasutusel on praegu omad puudused, nagu ikka rajamisel, ja seda rohkem wististi on puudusi niisugusel organisatsioonil, nagu seda on kaitsepolitsei, kes töötab mitte awalikult, waid oma ülesannete kohaselt peab töötama pöranda all. (Wahelhüüe: Iseisewate sotsialistide poolt: Nagu meie!) Kuid ma tahaksin austatud rahwasaadikud, teie tähelpanu selle peale juhtida, et selle asutuse töö on wäga suur patriootiline töö praegusel ajal. (J. Temant, maal.: Kohtuministeeriumi politsei!) Kohtuministeeriumil on oma salapolitsei olemas, kaitsepolitsei ei käi tema alla. Kaitsepolitsei töö ei ole praegusel ajal sugugi nii julge töö, kui see Wene ajal oli, sellepärast julgen tähendada, et see on tõesti suuremas osas isamaalik töö, ja tagajärjed, mis kaitsepolitsei agendid meile kätte toimetawad, on suure isamaaliku tähendusega. (Wahelhüüe: Piiritusega kauplemine.) Edasi julgen ma parandada rhs. Seljamaa wäiteid sellega, et wäljasaatmise otsus ei tehtud mitte ainult kaitsepolitsei materjaali põhjal, waid see sai kontroleeritud kolmest küljest, ja et see mitte nii uisanäisa tehtud ei ole, seda näitawad ka need üksikud eksisammud, mis siin nimetati. Ma

olen kuulnud, et väljasaadetud 61 inimese hulgast ainult 3-me kohta wale otsus on tehtud, ja ma wõin ka öelda, et kolme wõi nelja kohta on tulnud juba palwed nende tagasitoomise asjus. Oleks ülekohus palju laiem olnud, siis ma wõin öelda, oleks ka palweid wististi juba kümneid olnud. (W a h e l h ü ü e: O m a k s e d w ä l j a s a a d e t u d.) Ei saadeta mitte wälja, kui ta tuleb õigel ajal, ja kuigi tema sel korral jutule ei saa, wõib tema palwe kantseleisse jätta ja järgmisel päewal on see minu käes otsustamiseks. Ma wõin weel rohkem öelda, olen wõtnud juba need palwekirjad otsustamise alla ja wõimalik, et juba mõne nädala pärast mõned ilmsüüta kannatajad tagasi tulewad. (W a h e l h ü ü e: M i s j a o k s n a d w ä l j a s a a d e t i?) See on ju ometi selge ja ei tarwitse selle juures peatada. (W a h e l h ü ü e: E i o l e s e l g e!) Rhs. Martna wäide, nagu oleks väljasaatmine uisapäisa sündinud, ei ole mitte põhjendatud, ja niisama põhjendatud ei ole wäide, et sel otsusel ühtki seaduslikku alust ei ole. Kuid selle juures peame loomulikult peatama, kui arupärimise peale wastan. Nüüd wõin aga öelda, et väljasaatmisel ometi seaduslik alus on. Ka worminõuded on paremini täidetud, kui kõigi eelmiste väljasaatmiste juures. Kogu see asi on sündinud korralikult ja ilma miskisuguste liialdusteta ja soowimata nähtusteta, nõnda et korratustes süüdistada siin ei saa. Edasi on süüdistatud akl. Martna poolt, et on tarwitatud karme wõitlusabinõusid meie kutseorganisatsioonide sulgumise juures. Sellest ei ole weel kõneldud, ja sellepärast pean ma paari sõnaga peatama selle juures. Mis puutub raudteeliidu sulgumise ja samuti ka posti-telegraafi liidu sulgumise põhjustesse, siis olid need põhjused tõsised. Raudteeliidu ruumides leiti läbiotsimisel igasugust materjaali ja kõige peenemalt wäljatöötatud plaanid selle kohta, kuidas seadus- ja määruswastast raudtestreiki läbi wiia. Isegi ametiasutuse kirjutusmasinad olid tööle wõetud proklamatsioonide trükkimiseks. Arwesse wõttes, et kogu see liidu tegewus niisugusel kujul seaduswastane tegewus oli, ei olnud teist teed, kui et sõjaseaduse lõpuni minu ettepanekul sõjaministri otsusega raudteeliit suluti. Samuti oli ka posti-telegraafi liiduga. Kind-

late andmete põhjal arreteeriti nende juhataja, kes alles eelmisel päewal oli käinud Tartus streigi heaks kohalikkudes posti-telegraafi ametiasutustes agiteerimas ja kommunistiikke kõnesid pidamas. Tartu posti-telegraafi ametkonnas ei leidnud see mitte wastutulekut, ja ei olnud sellel mingisuguseid tegelikke tagajärgi. Tallinnas aga ära nähes, et nendel ka mitte mingisugust suuremat tagajärge olema ei saa streigiõhutamises posti-telegraafi teenijate seas, kuulutas ometi kolmeneljauikmeline juhatus posti-telegraafi streigi wälja ja saatis kihutuskirjad üle maa laiali, et sel ja sel päewal peawad nemad ühinema üdise streigiga, samuti kui raudteelased seda tegid. Mis jäi üle niisuguse liiduga teha, keele juhatus riigiametnikkude seas streiki õhutab, seaduswastalist streiki. Ma olin sunnitud ettepanekut tegema seda liitu sulguda. Posti- ja telegraafiametnikud on tänulikud olnud, ja nad on sellekohast tänu awaldanud. (P a h e m a l t p o o l t: K a s r o n g i k ä i g u t o i m e p a n n u d?) Weel edasi, oleksin mina Asutawa Kogu tähelpanu selle peale juhtinud, et 7-päewaline tähtaeg, mis wastamiseks ette pandud, liig lühikene on. Meil on kolme asutuse poolt andmed, need on 3 asutuses laiali. Meie wõime kindlad olla, et see arupärimise tekst kahe kunni kolme päewa pärast sinna jõuab, kust wastust saama peab. Ma arwan, et ei oleks tarwis kindlat tähtaega määrata. (P a h e m a l t p o o l t: K u n a s e e m a s i n l i i k u m a s a a b?) Nagu näha, ei wõi mitte mingisugust põhjust olla, et Wabariigi Walitsus mitte selle aruande peale õigel ajal, ja kohe pärast seda, kui andmed kõik koos on, wastust ei annaks. Asutawal Kogul enesel oleks wist parem, kui andmed kokku on kogutud, siis juba selle põhjal ka wastuse andmine jääks.

Juhataja **A. Rei:** Asutaw Kogu otsustas päewakorra teine ja kolmas punkt ühendada, sellepärast tulewad mõlemad arupärimised üheskoos hääletamisele. (H ä ä l e t a t a k s e.) Asutaw Kogu on nähtawa enamusega otsustanud sisseantud arupärimised wastu wõtta. Esimesele arupärimisele järgneb nõudmine, tänasesse päewakorda wõtta, teda rutuliseks tunnistada ja walitsusele wastamiseks 7-päewaline tähtaeg määrata. Et see

arupärimine juba arutusel oli, sellega on ta rutuliseks tunnistatud. Jääb ainult otsustada, kas vastamiseks 7-päewaline tähtaeg määrata. Panen hääletamisele. Kes on selle poolt, et Wabariigi Walitsusele 7-päewaline tähtaeg määrata? (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud Wabariigi Walitsusele 7-päewaline

tähtaeg vastamiseks määrata. Teine ja kolmas päewakorrapunkt on sellega läbi. Tehakse ettepanek koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega otsustatakse koosolek lõpetada. Järgmine koosolek on reedel kell 5 p. l.

Koosolek lõpeb kell 9.55 m.

Algkirjale alla kirjutanud:

Asutawa Kogu esimees **A. Rei.**

Abisekretäär **A. Jürman.**